

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Justės Piešinaitės
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Baudžiamoji atsakomybė už kankinimą ir kitokį orumą
žeminantį elgesį**

Criminal liability for torture and other degrading treatment

Vadovas: Lekt. Darius Prapiestis

Recenzentas: Vyr. lekt. Dr. Gerardas Višinskis

Vilnius
2025

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojamas kankinimas ir kitoks žeminantis orumą elgesys, kuris yra draudžiamas ir teisei priešingas elgesys. Kankinimo ir žeminančio orumą elgesio draudimas įtvirtintas ne tik Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, bet ir kituose reikšminguose dokumentuose, kurie užtikrina apsaugą asmenims nukentėjusiems nuo tokių veiksmų. Darbe nagrinėjami vertinamieji kankinimo ir žeminančio orumą elgesio kriterijai (jais vadovaujantis galima vertinti ar tam tikras elgesio modelis prilygsta kankinimui ar žeminančiam orumą elgesiui) remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika. Taip pat, apžvelgiamos kankinimo ir orumą žeminančio elgesio apraiškos kai kuriose veikose numatytos Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse ir atsakomybė už tokius pažeidimus. Lyginami Lietuvos ir kitų užsienio šalių baudžiamieji kodeksai ir baudžiamoji atsakomybė minėtų elgesio formų kontekste.

Pagrindiniai žodžiai: kankinimas, orumą žeminantis elgesys, vertinamieji kriterijai, baudžiamoji atsakomybė.

This work analyses torture and other degrading treatments, which is prohibited and contrary to the law. The prohibition of torture and humiliating behavior is enshrined not only in the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, but also in other relevant documents that ensure protection for victims of such acts. The work examines the evaluative criteria of torture and degrading treatment (which make it possible to assess whether a particular pattern of treatment amounts to torture or degrading treatment) on the basis of the case law of the European Court of Human Rights. Also, the manifestation of torture and degrading behavior are reviewed in some acts provided for in the Criminal Code of the Republic of Lithuania and the liability for such violations. The criminal codes of Lithuania and other foreign countries and criminal liability in the context of the above-mentioned forms of conduct are compared.

Key words: torture, degrading treatment, evaluation criteria, criminal responsibility.

TURINYS

IŽANGA	4
1. VERTINAMIEJI KANKINIMO KRITERIJAI	7
1.1 Tyčios elementas kaip vertinamasis kriterijus	10
1.2 Sukelto skausmo intensyvumas.....	12
1.3 Tikslas kaip vertinamasis kriterijus.....	14
1.4 Statusas kaip vertinamasis kriterijus	16
2. VERTINAMIEJI ŽEMINANČIO ORUMĄ ELGESIO KRITERIJAI	18
2.1 Fizinis ar psichinis skausmas aukai žeminančio orumą elgesio kontekste	19
2.1.1 Fizinis skausmas orumą žeminančio elgesio kontekste.....	21
2.1.2 Psichinis skausmas orumą žeminančio elgesio kontekste	22
2.1.3 Fizinis ir dvasinis skausmas orumą žeminančio elgesio kontekste	24
2.2 Nukentėjusiojo subjektyvus suvokimas	26
2.3 Pažeidžiama aplinka ir žmogaus būklė	29
3. LIETUVOS IR KITŲ ŠALIŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ IR KITI BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS KLAUSIMAI	37
3.1 Kankinimas ar kitoks itin žiaurus elgesys Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 129, 135, 138 straipsnių kontekste	37
3.1.1 Kankinimo ir kitokio itin skausmingo elgesio požymių atribojimas.....	38
3.1.2 Lietuvos baudžiamajame kodekse numatytų požymių „kankindamas ar kitaip itin žiauriai“ sąsaja su Europos Žmogaus Teisių Konvencijos terminais „kankinimas“ ir „žeminantis orumą elgesys“	43
3.2 Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamųjų kodeksų analizė: atsakomybė už kankinimą ir itin žiaurų elgesį	50
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI.....	55
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	57
SANTRAUKA	64
SUMMARY	65

IŽANGA

Temos aktualumas. Kankinimas ir orumą žeminantis elgesys yra priešingi teisei veiksmai, kurie draudžiami įvairiuose žmogaus teisių apsaugą užtikrinančiuose teisės aktuose. Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnyje, kuris skamba: „Niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas“ kaip matyti išskirtos trys elgesio formos: kankinimas, nežmoniškas ir žeminantis orumą elgesys. Šiame darbe analizuojama pirmoji įvardinta (kankinimas) ir paskutinioji (žeminančio orumo) elgesio formos. Kankinimas laikomas sunkiausiu elgesio formos pažeidimu, kuris pasižymi didžiausiu pavojingumu ir sukelia ypatingai dideles kančias. Atitinkamai žeminantis orumą elgesys (ne ką mažiau pavojingas ir pažeidžiantis asmens teises elgesys) laikomas švelniausia tokio elgesio forma ir jo atskyrimas nuo kankinimo turi esminės reikšmės. Kankinimo pripažinimas skirtingai nuo žeminančio orumą elgesio reiškia griežtesnes teises pasekmes, įskaitant ir baudžiamąją atsakomybę atsakingiems asmenims. Kaip atriboti taikymą žeminančio orumą elgesio ir kankinimo, padės šiame magistro darbe išskirti vertinamieji kriterijai (atitinkami kriterijai, pabrėžiantys kiekvienos iš paminėtų elgesio formų išskirtinumą), kurie atsispindi Europos Žmogaus Teisių Teismo bylose. Nors pasirinkti nagrinėti Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsniai, numatantys nužudymą (129 straipsnis), sunkų sveikatos sutrikdymą (135 straipsnis) ir nesunkų sveikatos sutrikdymą (138 straipsnis) tiesiogiai ar savarankiškai neįtvirtina kankinimo ar žeminančio orumą elgesio kaip atskirų nusikalstamų veikų, tačiau minėtų straipsnių 2 dalyse (kvalifikuotose sudėtyse) vartojama formuluotė: „kankindamas ar kitaip itin žiauriai“ numatoma atsakomybė už tokių veiksmų atlikimą. Tai reiškia, kad nors kankinimas ir žmogaus orumą žeminantis elgesys nėra tiesiogiai įvardyti straipsnių (129, 135, 138) pirmosiose dalyse, numatančiose paprastąją veikos sudėtį, vis dėlto jų svarba (kankinimo ir itin žiauraus elgesio) minėtuose straipsniuose atsispindi, nes už jų padarymą numatyta griežtesnė baudžiamoji atsakomybė, lyginant su paprastąja nusikaltimo sudėtimi. Darbe apžvelgiama šių kvalifikuojančių požymių atskirtis ir sąsaja su Europos Žmogaus Teisių Teismo elgesio formomis kankinimas ir žeminantis orumą elgesys. Atliekama kitų užsienio šalių baudžiamųjų kodeksų analizė siekiant išsiaiškinti, ar juose numatyta atsakomybė už kankinantį ir kitokį itin žiaurų elgesį nužudymo ir sveikatos sutrikdymo veikose, bei lyginamas reguliavimas su Lietuva. Šiame kontekste analizuojami baudžiamosios atsakomybės skirtumai ir panašumai.

Tyrimo objektas. Magistro darbe nagrinėjami Konvencijos 3 straipsnyje įvardinti kankinimo ir žeminančio orumą elgesio formų vertinamieji kriterijai remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika.

Darbo tikslas. Magistro darbo tikslas – remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, atskleisti pagrindinius kankinimo bei orumo žeminančio elgesio vertinamuosius kriterijus, palyginus su Lietuvos baudžiamojo kodekso straipsnių formuluote: „kankindamas ar kitaip itin žiauriai“ nustatyti sąsają bei reglamentavimo skirtumus su užsienio valstybėmis.

Darbo originalumas. Tai pirmasis magistro darbas, kuriame išskiriami vertinamieji kankinimo ir žeminančio orumą elgesio kriterijai remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika. Be kita ko, magistro darbas prisideda prie gilesnio supratimo apie Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso kvalifikuojančio požymio „kankindamas ar kitaip itin žiauriai“ taikymą Lietuvos teismų praktikoje ir analizuoja šio požymio atitiktį Konvencijoje numatytoms elgesio formoms „kankinimas“ ir „žeminantis orumą elgesys“. Analizuojami kitų užsienio šalių baudžiamieji kodeksai ir atsakomybė už kankinantį ir kitokį žiaurų elgesį nužudymo ir sveikatos sutrikdymo aspektu, lyginama su Lietuvos baudžiamojo kodekso reguliavimu. Per pastaruosius penkerius metus Lietuvoje apginti keli magistro darbai, susiję su kankinamu ar žiauriu elgesiu, tačiau nagrinėjant specifinius klausimus. 2019 m. nagrinėtas žiaurus elgesys su gyvūnais juos kankinant, 2018 m. – žiaurios, kankinančios kalnimo sąlygos ir jų vertinimas, 2015 – kankinimo kriminalizavimas. Taigi, nors šiose srityse buvo atlikta nemažai tyrimų, tačiau darbų, nagrinėjančių vertinamuosius kankinimo ir orumą žeminančio elgesio kriterijus bei analizuojančių Lietuvos baudžiamojo kodekso nužudymo ir sveikatos sutrikdymo kvalifikuojantį požymį „kankindamas ar kitaip itin žiauriai“, jo ryšį su Europos Žmogaus Teisių Konvencijos elgesio formomis bei lyginimą su užsienio valstybių baudžiamaisiais kodeksais, nėra.

Darbo uždaviniai.

- 1) Atskleisti Europos Žmogaus Teisių Konvencijoje numatytų elgesio formų „kankinimas“, „žeminantis orumą elgesys“ pagrindinius vertinamuosius kriterijus remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika.
- 2) Atskirti Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso nužudymo ir sveikatos sutrikdymo straipsniuose numatyto kvalifikuojančio požymio elementus „kankinant ar kitaip itin žiauriai“.

- 3) Nustatyti Europos Žmogaus Teisių Konvencijoje įtvirtintos draudžiamo elgesio formos „kankinimas“ ir „žeminantis orumą elgesys“ sąsają su Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatytais kvalifikuojančiais požymiais „kankinant ar kitaip itin žiauriai“.
- 4) Palyginti Lietuvos ir kitų nagrinėjamų užsienio valstybių baudžiamąją atsakomybę už kankinimą ir kitokį žiaurų elgesį nužudant ar sutrikdant sveikatą ir atskleisti Lietuvos reglamentavimo trūkumus šiuo aspektu.

Tyrimo metodai. Naudojamas sisteminis metodas, skirtas atskleisti kankinimo ir žeminančio orumą elgesio vertinamuosius kriterijus. Lingvistinis metodas naudojamas siekiant išaiškinti Lietuvos teismų praktikoje vartojamos formuluotės „kankinimas“ ir „itin žiaurus elgesys“ sąsają su Europos Žmogaus Teisių Konvencijoje vartojamomis sąvokomis „kankinimas“ ir „žeminantis orumą elgesys“. Be kita ko, ir tarp Lietuvos baudžiamajame kodekse numatytų požymių kankinimas ir kitoks itin žiaurus elgesys. Duomenų analizės metodas – taikomas analizuojant užsienio šalių baudžiamuosius kodeksus, Europos Žmogaus Teisių Teismo praktiką, mokslinę literatūrą. Lyginamuoju metodu siekiama palyginti užsienio šalių nužudymo ir sveikatos sutrikdymo veikų, padarytų kankinant ar kitaip itin žiauriai, teisinį reglamentavimą su Lietuvos.

Darbe naudojami šaltiniai. Darbe didžiąja dalimi remtasi Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, Lietuvos teismų praktika. Taip pat, Europos Sąjungos, Tarptautinės teisės ir nacionalinės teisės aktais, specialia teisine literatūra ir kitais šaltiniais. Nagrinėjami tokių autorių darbai kaip G. Goda, J. Žilinskas, R. Aliukonienė, I. Šaltė, G. Sakalauskas, P. Veršekys, S. Nikartas, R. Drakšas ir Valutytė.

1. VERTINAMIEJI KANKINIMO KRITERIJAI

Kankinimo draudimas, kuris kaip ir minėta yra numatytas įvairiose teisės aktuose, leidžia daryti pagrįstą išvadą, kad tai nepriimtinas ir draudžiamas elgesys su žmogumi, kuris prieštarauja bet kokioms fundamentalioms teisinėms ir moralės normoms, kadangi jokiuose teisės aktuose toks veiksmas nėra pateisinamas. Kankinimas pasireiškia ypatingai dideliu fiziniu ar dvasiniu skausmu. Gilinantis į kankinimo sampratą ir turinį galima daryti išvadą, kad kankinimu pažeidžiamos prigimtinės žmogaus teisės (tokios kaip gyvybė, laisvė, garbė, orumas ir kt.), todėl kankinimo uždraudimas yra absoliuti teisė, kuri jokiais net ir išimtiniais atvejais negali būti pažeista. Tai, kad kankinimo uždraudimas laikytinas absoliučia teise galima įžvelgti Jungtinių Tautų Konvencijos 2 straipsnio 2 dalyje: „Jokios išimtinės aplinkybės, ar tai būtų karo padėtis ar karo, vidaus politinio nestabilumo grėsmė, ar kokia kita nepaprastoji padėtis, negali būti naudojamos kankinimui pateisinti“ (Konvencija prieš kankinimą ir kitokį itin žiaurų ar žeminantį elgesį ar baudimą, 2006) iš to išplaukia supratimas, kad nėra išimčių, kurioms egzistuojant kankinimas būtų nebaudžiamas. Be kita ko, tokią išvadą galima daryti ir remiantis Lietuvos Respublikos Konstitucija (toliau – Konstitucija) (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Konstitucijos skirsnyje „žmogus ir valstybė“ yra įtvirtintos tokios asmens teisės kaip: laisvės neliečiamumas (konstitucijos 20 straipsnis), privataus gyvenimo neliečiamumas (22 straipsnis), nuosavybės neliečiamumas (23 straipsnis), būsto neliečiamumas (24 straipsnis) ir kt., tačiau visos minėtos teisės gali būti apribotos taikant procesines prievartos priemones, kurios numatytos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse (toliau – BPK) (Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, 2002), ir jeigu tokie suvaržymai atitinka įstatymo numatytas teisėtas ir įtvirtintas priemones (svarbiausia, kad tie suvaržymai neperaugtų į pažeidimus) jie gali būti taikomi. Kaip pavyzdys, Konstitucijos 20 straipsnis užtikrina asmens laisvės neliečiamumą teigiant: „niekam neturi būti atimta laisvė kitaip, kaip tokiais pagrindais ir pagal tokias procedūras, kokias yra nustatęs įstatymas“ (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992), todėl šis teiginys leidžia daryti išvadą, kad remiantis įstatymu laisvė tam tikrais atvejais gali būti apribota. Taip pat pavyzdys – Konstitucijos 24 straipsnis, kuriuo garantuojama būsto neliečiamybė teigiant: „žmogaus būstas neliečiamas (...) įeiti į būstą neleidžiama kitaip kaip tik teismo sprendimu arba įstatymo nustatyta tvarka (...)“ (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Taigi kaip matyti, straipsnio norma numato, kad tam tikrais atvejais būsto neliečiamybė gali būti suvaržyta esant pagrindui.

Skirtingai nuo įvardytų, Konstitucijos 21 straipsnis įtvirtina žmogaus asmens neliečiamumą bei reglamentuoja, kad: „draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes“ (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Minėtas straipsnis (priešingai nei kiti paminėti Konstitucijos straipsniai, kurie įtvirtina pagrindines teises) nepateikia išimtinės taisyklės, leidžiančios tam tikrais atvejais apriboti tokią teisę. G. Goda savo straipsnyje analizavo siūlymus pripažinti kankinimų teisėtumą ir jo pateisinimą išimtiniais atvejais, tačiau nebuvo prieita tokia išvada ar paneigtas kankinimo draudimo absoliutumas teigiant: „tokie siūlymai nesuderinami su teisinėje valstybėje nekvestionuotina kiekvieno asmens subjektiškumo idėja“ (Goda, 2011, p. 31). Darytina išvada, kad viena iš pagrindinių asmens teisių – asmens neliečiamumas, kaip viena iš pagrindinių žmogaus teisių, užtikrinanti kankinimo draudimą, yra absoliuti teisė, kurios negalima riboti jokiais, net ir išimtiniais, atvejais.

Kankinimas, kuris priešingas teisei elgesys, minimas įvairiose Europos Sąjungos, tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose. Kankinimas draudžiamas Europos žmogaus teisių konvencijos 3 straipsnyje, kuriame įtvirtinta, kad: „niekas negali būti kankinamas, patirti nežmonišką ar žeminantį jo orumą elgesį, arba būti tokiu būdu baudžiamas“ (Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, 1950). Be kita ko, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija 4 straipsnyje numato kankinimo ir nežmoniško ar žeminančio elgesio arba baudymo uždraudimą (Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, 2016). Visuotinėje žmogaus teisių deklaracijos 5 straipsnyje bei Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte 7 straipsnyje įtvirtinta: „niekas negali būti kankinamas arba patirti žiaurų, (...) ar žeminantį jo orumą elgesį arba būti taip baudžiamas“ (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948, Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas, 1966). Ženevos konvencija (Ženevos konvencija dėl civilių apsaugos karo metu, 1949), kurios 32 straipsnio reglamentavimas aprėpia kankinimus, kurie gali sukelti asmenims fizinės kančias ir yra draudžiamas veiksmas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 21 straipsnis draudžiantis: „žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes“ (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Taigi, nors kaip ir minėta, kankinimo draudimas įtvirtintas įvairiose žmogaus teises saugančiuose aktuose, neretais atvejais šį draudimą pažeidžia įvairios šalys, o tai galima išvelgti Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) bylose, kurios bus nagrinėjamos šiame magistro darbe.

Galima pastebėti, kad nei vienas iš įvardytų teisės aktų nepateikia konkrečios kankinimą apibrėžiančios sąvokos. I. Šaltė savo disertacijoje pabrėžia, kad nors ir minėtuose teisės

aktuose kankinimo sąvoka neįtvirtinta, tačiau: „ji yra išplėtotą šių konvencijų aiškinimo praktikoje“ (Šaltė, 2023, p. 74). Svarbus EŽTT sprendimas byloje Airija prieš Jungtinę Karalystę, kuri turėjo ypatingai didelę reikšmę 1984 m. Konvencijai prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą, nes sprendime buvo atskirta kankinimo sąvoka nuo kitų Konvencijos 3 straipsnyje paminėtų terminų (nežmoniško ar žeminančio elgesio). Šiame sprendimo 167 paragrafe pažymimas skirtumas, kad kankinimas priešingai nei kitos paminėtos elgesio formos turi būti išskiriamas į: „tyčinį, nežmonišką elgesį, sukeliantį labai rimtas ir žiaurias kančias“ (EŽTT 1978 m. sausio 18 d. sprendimas byloje Airija prieš Jungtinę Karalystę). Taigi, kankinimas priešingai nuo kitų elgesio formų išsiskiria didesniu kančios intensyvumu lyginant su kitomis elgesio formomis.

Jungtinių Tautų konvencijos 1 straipsnis numato: „Kankinimas – tai bet koks veiksmas, kuriuo asmeniui tyčia sukeliamas stiprus fizinis ar psichinis skausmas arba kančia, siekiant išgauti iš jo ar trečiojo asmens informaciją arba prisipažinimą, nubausti jį už kokį nors veiksma, kurį jis arba trečiasis asmuo įvykdė ar yra įtariamas jį įvykdęs, arba įbauginti ar priversti jį arba trečiąjį asmenį ką nors padaryti, arba dėl bet kurios kokių nors diskriminavimo grindžiamos priežasties, kai tokį skausmą ar kančią sukelia viešosios valdžios pareigūnas ar kitas oficialias pareigas einantis asmuo arba kai jis sukeliamas kurstant arba sutinkant ar jo tyliu pritarimu“ (Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą, 1984). Analizuojant pastarosios Konvencijos kankinimo apibrėžimo tekstą pažodžiui, galime išskirti kriterijus, kuriais remiantis atskleidžiamas kankinimo turinys. Remiantis cituotu apibrėžimu galima išskirti tokius kankinimo kriterijus:

- Veiksmai padaromi tyčia.
- Veiksmais sukeliamas stiprus fizinis ar psichinis skausmas ar kančia.
- Veiksmai atliekami siekiant įvykdyti vieną iš įvardytų tikslų:
 - Išgauti informaciją ar prisipažinimą.
 - Nubausti už kokį nors veiksma, kurį asmuo yra įvykdęs ar įtariamas padaręs.
 - Įbauginti ar priversti ką nors padaryti
 - Dėl bet kokios diskriminavimo priežasties.
- Veiksmai atliekami viešosios valdžios pareigūno ar kito oficialias pareigas einančio asmens taip pat, tokiam asmeniui kurstant, sutinkant ar tyliu pritarimu.

Kankinimo apibrėžimas apima ne tik aiškinimą kas yra kankinimas ir kokius padarinius toks veiksmas sukelia, bet ir tai kokiais tikslais kankinimas naudojamas. Ar tai baigtinis sąrašas tikslų, galima spręsti remiantis anksčiau pateiktu konvencijos tekstu. Tai, kad tekste

neįvardijama, kad tokie veiksmai gali būti atliekami ir kitokiais nei numatyta konvencijoje atvejais (nėra kitokios panašios ir leidžiančios daryti kitokią išvadą formuluotės) suponuoją išvadą, kad toks sąrašas yra baigtinis ir neaiškinamas plačiau, nes nėra žodžių leidžiančių suteikti pagrindą išplėsti tokį sąrašą.

Tokiai praktikai susiformuoti (dėl išskiriamų kankinimo kriterijų) padėjo be galo svarbus revoliucinis sprendimas Selmouni prieš Prancūziją, kuris išskyrė kriterijus, kuriais remiantis konkretūs veiksmai pripažįstami kankinimu. Šioje byloje pareiškėjas kreipėsi, kadangi suėmimo metu jis buvo kankinamas, elgiamasi įvairiais būdais. Pareiškėjui nustatytas didelis padarytų smūgių intensyvumas. Asmuo buvo pakartotinai mušamas, spardomas, trankomas daiktais, išprievartautas juoda lazdele. Byloje nustatytas: fizinis ir neabejotinai dvasinis skausmas ar kančia (kriterijus atspindintis sukkelto skausmo intensyvumą). EŽTT konstatuota, kad tokie atlikti veiksmai pareiškėjui įvykdyti tyčia (kriterijus numatantis tyčinius veiksmus) su tikslu priversti asmenį prisipažinti padarytą nusikaltimą (kriterijus atspindintis tikslą). Galiausiai, bylose nustatyti faktai leido daryti išvadą, kad daugybinis smurtas vykdytas policijos pareigūnų, vykdančių savo pareigas (kriterijus atspindintis asmens statusą). Taigi kaip matyti ši byla iliustruoja pagrindinius kriterijus, leidžiančius nustatyti, ar neteisėtų veiksmų pobūdis prilyginamas kankinimui.

Konvencijoje išskirti kriterijai, būdingi kankinimui, toliau darbe bus nagrinėjami kiekvienas atskirai, remiantis EŽTT praktika. Nors bylų, kuriose EŽTT nustatė kankinimo pažeidimą nėra daug, tačiau jų analizė leis magistro darbo autorei apžvelgti kriterijus, kurie sudarydami vieningą visumą, leidžia veiką pripažinti kankinimu.

1.1 Tyčios elementas kaip vertinamasis kriterijus

Kaip minėta ir anksčiau, kankinimas turi pasireikšti tyčiniaisiais veiksmais, kadangi tyčios elementas įtvirtintas ir 1984 m. minėtoje konvencijoje aiškinant kankinimo sąvoką. J. Žilinskas savo monografijoje taip pat pažymi, kad: „kankinimas – tai tyčinis elgesys, kuris sukelia ypatingai sunkias ir žiaurias kančias (pvz. šiurkštus tyčinis smurtas, kai padaromi rimti kūno sužalojimai, pažeidžiama psichika)“ (Žilinskas, 2003, p. 99). Kyla klausimas dėl neatsargaus kankinimo. 1984 m. Jungtinių Tautų konvencijos 1 straipsnyje, kuris apibrėžia kankinimą, numatyta, kad kankinimas yra ne tik veiksmas, kuriuo asmeniui sukeliamas skausmas ir nurodomi tokio skausmo padariniai, bet ir tai, kad toks skausmas gali būti sukeliamas siekiant tam tikrų tikslų, todėl atkreiptinas dėmesys į vartojamą žodį „siekiantis“, kuris suponuoja, jog kankinimas yra sąmoningas veiksmas. Vadinasi, kankinimą atliekantis

subjektas turi aiškų tikslą, kuris negali būti atsitiktinis ar neplanuotas, nes yra apgalvotas. Todėl darytina išvada, kad kankinimas negali pasireikšti neatsargumu. „Neatsargus veikimas ar neveikimas negali būti kvalifikuojamas kaip kankinimas“ (Drakšas ir Valutyte, 2009, p. 13). Taigi remiantis šiais argumentais, pripažįstama, kad kankinimas būtinai apima tyčinį elementą, kuris pasireiškia sąmoningu veiksmu.

Tai, kad kankinimas laikomas tyčios elementą turinti elgesio forma, matyti ir nagrinėjamosiose EŽTT bylose. Byloje Selmouni prieš Prancūziją, kurioje kaip minėta anksčiau asmuo suėmimo metu buvo mušamas kumščiais, spardomas, smogiamas daiktais, išprievartautas juoda lazdele. Teismas byloje konstatavo Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą kankinimo prasme, nes buvo sukeltas stiprus fizinis ir psichinis skausmas ir kančia, kurie buvo ypatingai sunkūs ir žiaurūs. Svarbi detalė šios bylos kontekste – teismo pripažinimas vertinant tyčios elementą, kadangi nustatyta: „(..) skausmas buvo sukeltas tyčia, siekiant, inter alia, priversti jį pripažinti padarius nusikaltimą, kurio padarymu jis buvo įtarimas“ (EŽTT 1999 m. liepos 28 d. sprendimas byloje Selmouni prieš Prancūziją). Taigi darytina išvada, kad pareigūnai atlikdami sąmoningus (tyčinius) veiksmus norėjo taip veikti ir suvokė tokio veikimo padarinius. Kitoje byloje, Aksoy prieš Turkiją, asmuo skundėsi netinkamu elgesiu tardymo metu, o tiksliau: buvo „pakartas palestinietis“, kitaip tariant, jis buvo nurengtas nuogas, rankos surištos už nugaros ir pakabintas už rankų, be kita ko: patyrė elektros šoką, mušimą, pliaukštelėjimą ir žodinį smurtą. Teismas byloje priėjo išvadą, kad elgesys buvo rimtas ir žiaurus, galimas apibūdinti tik kaip kankinimas. Nukentėjusiajam atlikti veiksmai teisėjų nuomone galėjo būti padaryti tik tyčia, nes tokiam kankinimui įvykdyti reikėjo paruošiamųjų veiksmų ir pastangų (EŽTT 1996 m. gruodžio 18 d. sprendimas byloje Aksoy prieš Turkiją). Dar viena EŽTT byla, kai asmuo oro uoste buvo smarkiai sumuštas, drabužiai prapjauti žirkklėmis ir peiliu. Paguldytam ant žemės, aukai į išangę buvo įkišamas tvirtas objektas ir per prievartinius veiksmus suleista žvakutė. Be kita ko, apmokus suaugusiųjų vystyklų, uždėjus grandines, pritvirtintas prie rankų, kojų ir ant galvos uždėjus maišą (nuo kurio jam buvo sunku gauti oro) jis buvo gabenamas į Afganistaną tardymui. Teismas tokį veiksmą pripažino pažeidimu pagal Konvencijos 3 straipsnį, kuris atitinka kankinimą bei nustatyta, kad toks veiksmas atliktas: „tyčia skirtas pareiškėjui, siekiant išgauti prisipažinimą arba informaciją apie jo tariamus ryšius su teroristinėmis organizacijomis“ (EŽTT 2012 m. gruodžio 13 d. sprendimas byloje El – Masri prieš buvusią Jugoslavijos Makedonijos Respubliką). Dar daugiau, byloje Aydin prieš Turkiją teismas pasisakė, kad tyčiniaisiais veiksmais pareiškėja buvo kankinama pareigūnų, taip pažeidžiant Konvencijos 3 straipsnį,

draudžiantį asmenį kankinti. Prieš pareiškėja panaudotas smurtas, aukšto slėgio šaltas vanduo. Be viso to, pareiškėja buvo pareigūno ir valdžią turinčio asmens išžaginta. Toks elgesys vertintinas ne tik kaip žiaurus, lemiantis smarkias fizines ir psichines kančias, bet ir tyčinis veikimas (EŽTT 1997 m. rugsėjo 25 d. sprendimas byloje Aydın prieš Turkiją). 2012 m. byla, kurioje pareiškėjui atlikti veiksmai laikyti tyčiniu elgesiu dėl būdingo žiaurumo. Nukentėjusysis patyrė smurtą ir seksualinę prievartą dėl pareigūnų veiksmų (EŽTT 2012 m. sausio 17 d. sprendimas byloje Zontul prieš Graikiją).

Taigi, remiantis minėtomis bylomis, galima daryti išvadą, kad tyčinis elgesys yra požymis, glaudžiai susijęs su kankinimu ir laikytinas vienas iš pagrindinių elementų, lemiančių tokio pažeidimo nustatymą.

1.2 Sukelto skausmo intensyvumas

EŽTK 3 straipsnyje kankinimas yra įvardijamas kaip pirma elgesio forma (po jos seka nežmoniškas ir žeminantis orumą elgesys). Kyla klausimas ar tai, kad tokia eilės tvarka išdėstytos elgesio formos, leidžia daryti išvadą teigiant, kad kankinimas iš visų elgesio formų yra sunkiausias ir sukelia didžiausias kančias. S. Nikartas savo mokslo publikacijoje išskiria: „kankinimas – kaip sunkiausia nežmoniško ir asmens orumą žeminančio elgesio forma (...) šiurkščiausiai žmogaus teises pažeidžiantis elgesys, sprendžiant iš EŽTT ir tarptautinių organizacijų išaiškinimų bei mokslinės doktrinos, yra kankinimas“ (Nikartas, 2013, p. 9). Taigi daroma išvada, kad elgesio formų išvardijimas tokia eilės tvarka (pateikiamos nuo pavojingiausios iki mažiau pavojingos) suponuoja mintį, kad kankinimas laikomas pačia pavojingiausia elgesio forma, pasireiškiančia didžiausiu intensyvumu.

Lietuvių kalbos žodynas žodį „kankinti“ įvardija kaip tam tikrą: „varginimą, kamavimą“ (lietuvių kalbos žodynas). Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad žodis „kankinti“ lietuvių kalbos žodyne pasižymi ne tik fizinėmis, bet ir dvasinėmis kančiomis. R. Drakšo ir R. Valutytės teiginys mokslinėje publikacijoje, aiškiai atskleidžia, kad kankinimas turi sukelti neįprastai didelę kančią (patiriant bet kokią fizinę ar psichinę skausmą). Taip pat, tai – svarbiausias požymis skiriantis kankinimą nuo orumą žeminančio elgesio, todėl kankinimo atveju turi būti nustatyti šie padariniai: „1) asmuo patyrė skausmą arba kančią; 2) skausmas ar kančia buvo fizinė arba psichinė 3) skausmas ar kančia buvo stiprus“ (R. Drakšas, R. Valutytyė, 2009, p. 20).

Remiantis EŽTT bylomis galima atskleisti skausmo intensyvumo reikšmę. Svarbi jau anksčiau minėta byla, tačiau kitu aspektu (sukelto skausmo intensyvumo prasme). Šioje byloje primenama, buvo nustatyti tokie neteisėti veiksmai pareiškėjo atžvilgiu: „pareiškėjas buvo pakabintas ant rankų, kurios surištos jam už nugaros, toks pakabinimo būdas dar kitaip vadinamas „Palestiniečių pakabinimas“. Kitaip tariant, jis buvo nurengtas nuogas, rankos surištos už nugaros ir pakabintas už rankų“ (žr. Aksoy prieš Turkiją). Teismo pabrėžiama, kad vertintinas skausmas buvo toks didelis, jog pateiktuose teismo medicininėse išvadose įrodyta, kad pareiškėjui kankinimo metu buvo kurį laiką paralyžiuotos abi rankos. Taigi, patiriamas skausmas buvo toks intensyvus ir pasiekė tokį aukštą sunkumo lygį, jog skausmą galima įvardyti tik kaip kankinimą, o ne švelnesnes elgesio formas. Taip pat, darbe jau minėta, Selmuoni prieš Prancūziją byla, kurioje pareiškėjui buvo suduota daugybė smūgių ir, kad: „ir kokia būtų žmogaus sveikatos būklė, galima numanyti, kad tokio intensyvumo smūgiai sukels didelį skausmą (...). Patirtas fizinis ir – neabejotinai (...) – dvasinis skausmas ar kančia“ (žr. bylą Selmouni prieš Prancūziją). Tokius nuolatinius išpuolius asmuo patyrė per keletą dienų ir buvo prilyginti kankinimui. Dar daugiau bylų, kuriose vertintinas sukkelto skausmo intensyvumas. Byloje Ilhan prieš Turkiją teismas konstatavo Konvencijos 3 straipsnio pažeidimą, kuris atitiko kankinimo apibrėžimą. Ilhan patyrė sunkų sužalojimą, kai sulaikymo metu žandarai jį spardė, smogė šautuvu, tokie sužeidimai sukėlė Ilhan sunkią traumą (negalėjo vaikščioti, einantį reikėjo laikyti, nekontroliavo žarnyno veiklos sutrikimų), nes nebuvo laiku pristatytas į ligoninę. Įvertindamas visas aplinkybes teismas teigė: „netinkamo elgesio, kurį patyrė A. Ilhan, sunkumas ir aplinkybės, įskaitant reikšmingą laiko praleidimą kol jam buvo suteikta tinkama medicininė pagalba, teismas mano, kad jis patyrė labai rimtų ir žiaurių kančių, kurios vertintinos kaip kankinimo veiksmai“ (EŽTT 2000 m. birželio 27 d. sprendimas byloje Ilhan prieš Turkiją). Vadinasi darytina išvada, kad 1) asmuo patyrė kančią, 2) ta kančia buvo fizinė (dėl suduotų smūgių) ir 3) kančia buvo stipri (prilyginta kankinimui). Byloje Mickheyev prieš Rusiją teismas įvertinęs netinkamo elgesio sunkumą padarė išvadą, kad toks neteisėtas elgesys prilygo kankinimui. Pareiškėjas buvo tardomas siekiant priversti duoti parodymus apie savo padarytą nusikalstamą veiką (toliau – NV). Surakintas antrankiais prie kėdės, panaudotas elektros šokas per ausis, grasinama stipriu sumušimu ir elektros srovės panaudojimas lytiniais organams. Neatlaikęs įtampos ir tokių minėtų kankinimo veiksmų, pasitaikius progai niekam neprižiūrimam, išsoko pro langą iš antro aukšto (susilaužė stuburą). Neleistino elgesio panaudojimas Mickheyev: „sukėlė tokius sunkius fizinius ir dvasinius išgyvenimus, kad pareiškėjas bandė nusižudyti, dėl ko jam buvo nustatyta bendra ir nuolatinė fizinė negalia“

(EŽTT 2006 m. sausio 26 d. sprendimas byloje Mickhejev prieš Rusiją), todėl atsižvelgiant į sukkelto skausmo intensyvumą, padarinius, kurie turi būti nustatyti galima teigti, kad: 1) asmuo patyrė skausmą ir kančią (kratomas elektros šoko), 2) kančia kaip konstatuota buvo tiek fizinė tiek dvasinė (pasireiškianti kankinimu) 3) skausmas ir kančia buvo stiprūs (privertė asmenį šokti pro langą ir nusižudyti). Taigi, sukkelto skausmo intensyvumas šioje byloje pasiekė tokią kančią, kuri prilygo kankinimui

Taigi, remiantis nagrinėtomis bylomis galima daryti išvadą, kad sukkelto skausmo intensyvumas yra vienas būtinų ir pagrindinių bruožų norint neteisėtą veiksmą pripažinti kaip atliktą kankinant.

1. 3 Tikslas kaip vertinamasis kriterijus

1984 m. Konvencijoje prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą 1 straipsnyje apibrėžiant kankinimo sampratą nurodyta, kad kankinimas yra atliekamas siekiant: **1) išgauti informaciją ar prisipažinimą 2) nubausti už kokį nors veiksmą kurį asmuo yra įvykdęs ar įtariamas padaręs 3) įbauginti ar priversti ką nors padaryti 4) dėl bet kokios diskriminavimo priežasties.** „Tik asmuo, kuris siekia išvardytų tikslų, gali būti pripažintas kankinęs kitą asmenį“ (Drakšas ir Valutyte, 2009, p. 16). Tokia pateikta išvada leidžia teigti, kad vieno iš įvardytų tikslų atlikimas suponuoja pripažinti tokį asmens elgesį kankinimu. Vienoje minėtų bylų teigiama: „pareiškėjui padaryti smūgiai sukėlė jam realius sužalojimus ir ūmių fizinių bei dvasinių kančių. (...) toks elgesys jam turėjo būti sąmoningas ir, be to, siekiant prisipažinti ar gauti informacijos“ (žr. Selmouni prieš Prancūziją). Taigi, kankinimas kaip matyti iš cituotos bylos yra glaudžiai siejamas su kitais vertinamaisiais kankinimo kriterijais, nes turi būti įvertintas ne tik smurto intensyvumas ar tyčinis kriterijus, kuriuo asmuo sąmoningai atlieka tokį neteisėtą veiksmą, tačiau ir pabrėžiamas specifinis tikslas – bandymas išgauti informaciją ir prisipažinimą. Šioje byloje nustatyta, kad kančia pareiškėjui buvo sukelta siekiant priversti jį prisipažinti padarius nusikaltimą, dėl kurio jis buvo įtariamas. Įvardyti tikslai yra skiriamasis elementas, padedantis išskirti kankinimą nuo kitų Konvencijos 3 straipsnyje paminėtų elgesio formų.

Kankinimas atliekamas siekiant išgauti informaciją ar prisipažinimą – pirmasis Konvencijoje įtvirtintas ir vienas iš pagrindinių ir labiausiai pasitaikančių tikslų. Yra nemažai EŽTT bylų pavyzdžių, kuriose asmuo kankinamas su tikslu išgauti tam tikrą informaciją ar prisipažinimą. Byloje El-Masri prieš Šiaurės Makedoniją teismas pažymėjo, kad atliekami veiksmai su pareiškėju prilyginti kankinimui. Pareiškėjas keliaudamas į buvusią Jugoslavijos

Respubliką Makedoniją buvo sulaikytas (dėl įtartino paso) ir tardomas dėl galimų ryšių tarp jo ir keliomis Islamo organizacijomis ir grupuotėmis. Į viešbutį atvykus pareigūnui (jame pareiškėjas buvo sulaikytas ir apklausiamas), įkalintam pareiškėjui buvo pasiūlytas susitarimas, o būtent tai, kad: „jis bus išsiųstas atgal į Vokietiją (gyvenamąją vietą) mainais už prisipažinimą, kad jis yra al-Qaeda narys“ (EŽTT 2012 m. gruodžio 13 d. sprendimas byloje El-Masri prieš Šiaurės Makedoniją). Pareiškėjui nesitikus su tokiu pasiūlymu asmuo patyrė stiprų skausmą ir kančią, kurios metu siekta iš jo ne tik išgauti informaciją (apie tariamus ryšius su teroristinėmis organizacijomis) bet ir su tikslu įbauginti. Byloje Aydin prieš Turkiją Amnesty International savo pareiškime teismui nurodė, kad įvykdytas išžagininimas prilygo kankinimui pagal dabartines tarptautinių žmogaus teisių standartų interpretacijas. Turkijos pilietę, įtariamą turint ryšių su Kurdistano darbo partija, išsivežė į kaimą atvykę sargybiniai ir žandarai (Turkijos kariai per operaciją). Nustatytos aplinkybės liudija, kad Turkijos pilietė buvo: „mušama, įkišama į padangą ir apliejama aukšto slėgio vandeniu, kartu su pažeminimu nusirengiant nuogai (...) ir išžaginant“ (žr. Aydin prieš Turkiją). Esant tokioms aplinkybėms teismas pažymėjo, kad prievartavimas buvo įvykdytas su tikslu jėga išgauti informaciją (susijusią dėl Turkijos pietryčiuose siautusių neramumų tarp saugumo pajėgų ir Kurdistano darbininkų partijos).

Panaši byla, kurioje Turkijos pilietis buvo sulaikytas, įtariant bendrininkavimu su Kurdistano darbininkų partijos teroristais. Turkijoje siautė neramumai tarp saugumo pajėgų ir Kurdistano darbininkų partijos, dėl ko daugumoje Turkijos provincijų buvo paskelbta nepaprastoji padėtis. Į pareiškėjo namus atvyko policija kartu su sulaikytu asmeniu, kuris teigė atpažįstantis pareiškėją kaip narį, priklausančią Kurdistano darbininkų partijai. Apklausos metu pareiškėjas buvo klausiamas apie santykius su sulaikytu asmeniu, tvirtinančiu pažįstantis pareiškėją. Teismo padaryta išvada, kad pareiškėjui atliekami veiksmai buvo tapatūs kankinimui (asmuo patyrė elgesį, kuris buvo labai rimtas ir žiaurus), ir: „buvo padaryti siekiant priversti jį prisipažinti, kad pažįsta jį atpažinusį vyrą“ (žr. bylą Aksoy prieš Turkiją). Byloje Micejev prieš Rusiją teismo konstatuotas netinkamas kankinantis elgesys prieš pareiškėją. Asmuo buvo suimtas už įtarimus dėl paauglės išprievartavimo ir nužudymo. Atlikus kratą ir radus tai patvirtinančius įrodymus, pareiškėjas buvo sulaikytas ir nuvežtas į policijos sulaikymo centrą, kuriame vyko intensyvios apklausos. Jų metu buvo naudojamas smurtas ir kiti kankinami veiksmai (naudojamas elektros šokas). „Suėmimo metu su pareiškėju valstybės atstovai neteisėtai elgėsi, siekdami išgauti prisipažinimą ar informaciją apie nusikaltimus,

kuriais jis buvo įtariamas“ (žr. bylą Mickejev prieš Rusiją). Taigi, kaip matyti, dar viena byla, kurioje kankinimo veiksmai atlikti siekiant išgauti informaciją ir prisipažinimą.

Remiantis atlikta bylų analize, galima daryti pagrįstą išvadą, kad vertinamasis siekiamo tikslo kriterijus yra neatskiriamas nuo kankinimo. Nors EŽTT nagrinėtos bylos daugiausia apėmė tik tokią tikslo formą, kaip kankinimas, pasireiškiantis siekiu gauti informaciją ir prisipažinimą (kitos elgesio formos nebuvo aptiktos kankinimo bylose, išskyrus vieną, kurioje nustatytas tikslas – įbauginti (El-Masri prieš Šiaurės Makedoniją) galima daryti išvadą, kad veiksmas atliktas turint specifinį tikslą, turi reikšmės konstatuojant, kad veiksmas įvykdytas kankinant.

1. 4 Statusas kaip vertinamasis kriterijus

Statusas lietuvių žodyne įvardytas kaip: teisinė piliečio padėtis (jo teisių ir pareigų visuma). Trumpai tariant, tai tam tikra padėtis, kurioje yra asmuo. Kankinimo kontekste statusas yra aktualus, nes jis apibrėžia kankinimo sunkumą ir pobūdį. Asmens tam tikra padėtis visuomenėje gali sukurti palankias sąlygas kankinimui prasidėti ir tęstis. Be kita ko, šiame magistro darbe asmens statusas analizuojamas tik tiek, kiek tai nesusiję su privačiais asmenimis, kadangi Europos Žmogaus Teisių Teismas neįtvirtina atsakomybės asmenims neturintiems specialiojo subjekto statuso. Tokia išvada darytina remiantis Konvencijos tekstu, kuris reglamentuoja, kad: „kankinimas – (...) kai tokį skausmą ar kančią sukelia viešosios valdžios pareigūnas ar kitas oficialias pareigas einantis asmuo arba kai jis sukeliamas jam kurstant arba sutinkant jo tyliu pritarrimu“ (Konvencija, 1984). Galima įžvelgti, kad EŽTK neapima privačių asmenų atliekamų veiksmų. Žilinskas savo monografijoje patvirtina rašydamas: „kankinti turi tik tam tikro statuso asmuo: pareigūnas arba veikiantis kaip oficialus asmuo“ (Žilinskas, 2003, p. 97). Jis savo teiginį grindžia tuo, kad Konvencijos šalims tektų per didelę naštą sureguliuoti visų asmenų veiksmus, o tokius privačių asmenų veiksmus turėtų reguliuoti nacionalinės teisės lygmenyje. „Komitetas aiškiai ir nedviprasmiškai įvardijo, jog privačių asmenų veikos, nesant valstybinio elemento, nepatenka į kankinimo sąvoką“ (Drakšas ir Valutytė, 2009, p. 10). Šis pastebėjimas papildytas pastarųjų autorių 2010 m. straipsnyje: Baudžiamosios atsakomybės už kankinimą nustatymo ir įgyvendinimo problemos Lietuvoje. Jame teigiama: „valstybės atsakomybė už kankinimą kyla tik tuomet, kai kankinimą sudarančią veiką padaro specialusis subjektas“ (Drakšas ir Valutytė, 2010, p. 49), o atsakomybė valdžios institucijoms pasireiškia: „tik materialiuoju aspektu“ (Goda, 2021).

Jau ne kartą darbe minėtoje byloje Aydın prieš Turkiją buvo nustatyta, kad elgesys, prilygintas kankinimui, buvo įvykdytas pareigūnų. Šioje situacijoje išžaginimo veiksmus Turkijos pilietei atliko pareigūnas ir valdžią turintis asmuo. Valstybės pareigūno statusą turinčio asmens sulaikymas dėl netinkamo elgesio yra vertinamas ypatingai blogai, o konkrečiau, kaip nurodyta EŽTT: „Valstybės pareigūno sulaikyto dėl asmens išžaginimo, veiksmai turi būti laikomi ypač sunkia ir pasibjaurėtina netinkamo elgesio forma, atsižvelgiant į tai, kad kaltininkas gali lengvai pasinaudoti aukos pažeidžiamumu ir susilpnėjusiu pasipriešinimu“ (žr. bylą Aydın prieš Turkiją). Kitoje EŽTT byloje pareiškėjas buvo sulaikytas policijos dėl įtarimo narkotikų prekyba. Apklausų metu, kaip byloje teismo konstatuota, Selmouni patyrė: „pasikartojančius ir nuolatinius išpuolius, kuriuos padarė policijos pareigūnai“ (žr. bylą Selmouni prieš Prancūziją) (tai aiškiai buvo matoma iš daugybinių smurto veiksmų atsispindėjusių medicininėse pažymose). Aksoy prieš Turkiją, pareiškėjas buvo: „nurengtas nuogas, jo rankos surištos už nugaros ir pakabintas (...). Kol jis kabėjo, policija prijungė elektrodus prie jo lytinių organų ir apliejo jį vandeniu, kol trenkė elektra“ (žr. bylą Aksoy prieš Turkiją). Vadinasi kaip byloje ir minima tokius veiksmus atliko asmenys tarnaujantys policijoje, kurie prilyginami viešosios valdžios pareigūnams. Mickhejevas prieš Rusiją situacijoje (kaip ir kitų bylų atveju) kankinančius veiksmus sukėlė policijos pareigūnai, kurie apklausų metu mušdavo pareiškėją ir grasino kankinimais: „policijos pareigūnai (...) metaliniais segtukais prijungė elektrą prie ausų“ (žr. bylą Mickejev prieš Rusiją). Byloje Ilhan prieš Turkiją skausmo sukėlimą (daugybiniai spyriai ir smogimas šautuvo vamzdžiu), kuris prilygo kankinimui, atliko žandarai, o jie – prilyginami policijos tarnautojams.

Taigi, remiantis EŽTT bylomis, kuriose konstatuotas kankinimas, matyti neginčijamas teiginys, kad visais atvejais neteisėtus veiksmus, kurie prilygo kankinimui atliko viešosios valdžios pareigūnai ir galima daryti išvadą, kad statuso kriterijus yra vienas ir sudėtinių kankinimo apibrėžimui priklausančių kriterijų.

2. VERTINAMIEJI ŽEMINANČIO ORUMĄ ELGESIO KRITERIJAI

Orumas, lietuvių kalbos žodyne, kaip būdvardis, reiškia: „turintis vidinės pagarbos, jaučiantis savo vertę (...) rodantis savo vertės pajautimą“ (bendrinės lietuvių kalbos žodynas). Orumas yra ne tik asmens požiūris vertinant save asmeniškai, bet ir tai, kaip jį vertina visuomenė. Atsižvelgiant į tai: „Orumas yra ne tik tai, kaip asmenybė save vertina, bet ir visuma objektyviųjų savybių, kurios apibūdina šios asmenybės vertę visuomenėje“ (Venckienė, 2008, p. 47). Taigi, trumpai tariant, orumas yra asmenybės vertingumas. Asmens orumą ir jo apsaugą Lietuvoje užtikrina pagrindinis bei aukščiausia teisinę galią turintis Lietuvos įstatymas – Lietuvos Respublikos Konstitucija. Konstitucijos 21 ir 22 straipsnių formuluotės: „žmogaus orumą gina įstatymas (...) įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų (...) kėsinosi į jo garbę ir orumą“ (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992), leidžia priėti išvadą, kad orumas, kaip teisinis gėris, yra ginamas ir saugomas įstatymo. Konstitucijos tekstas aktyviai įtvirtina šios vertybės apsaugą, nustatydamas, kad: „draudžiama žmogų (...), žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis (...)“ (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Apibendrinant, žmogaus orumas įtvirtintas ne tik kaip fundamentali vertybė, bet ir kaip teisinė norma, draudžianti bet kokius veiksmus, galinčius kelti grėsmę šiai vertybei. Todėl kiekvienas individas turi būti vertinamas ir gerbiamas, o kartu egzistuoti mechanizmas, užtikrinantis, kad tokie pažeidimai būtų pasmerkti ir sulauktų atitinkamų pasekmių.

Kaip jau išsiaiškinta, orumas – viena pagrindinių vertybių, kuri saugoma ir puoselėjama Lietuvoje. Tačiau draudimas žeminti asmens orumą neapsiriboja vien nacionalinės teisės lygmeniu – jis taip pat yra esminė Europos ir tarptautinės teisės dalis. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 1 straipsnis įtvirtina: „Žmogaus orumas yra neliečiamas. Jį reikia gerbti ir saugoti“ (Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija, 2016). Draudimas žeminti žmogaus orumą numatytas įvairiuose tarptautiniuose teisės aktuose: Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, tarptautiniame pilietiniame ir politiniame teisių pakte, visuotinėje žmogaus teisių deklaracijoje.

Žeminantis orumą elgesys, elgesio formų hierarchijoje, užima paskutinę vietą ir laikoma: „švelniausia kankinimo forma“ (Veršekys, 2013, p. 238). Nors žeminantis orumą elgesys ir laikomas švelnesne elgesio forma lyginant su Konvencijos 3 straipsnyje įtvirtintu kankinimu ir nežmonišku elgesiu, dar nereiškia, kad tai turėtų būti vertinama kaip toks elgesys, kuris: „interpretuojamas tik kaip nemalonus ir nepriimtinas“ (Nikartas, 2013, p. 9), kadangi nors ir tokio elgesio pobūdis nėra laikomas ypač šiurkščiu, tačiau jis vis tiek sukelia tiek fizines, tiek

dvasines kančias. Jau minėtoje byloje Airija prieš Jungtinę Karalystę (asmenys buvo suimti ir išvežti į nenustatytus centrus, kur jiems buvo atliktas išsamus penkių metodų tardymas: miego atėmimas, priverstinis stovėjimas, triukšmas, maisto ir gėrimų atėmimas, uždedamas ant galvos dangalas) buvo išaiškinta ne tik anksčiau aptarta kankinimo sąvoka, bet ir apibrėžtas žeminantis orumą elgesys. Nors žeminantis orumą elgesys nesukelia tokių didelių ir žiaurių sužalojimų kaip kankinimas, teismas byloje nustatė, kad taikomi metodai aukoms buvo: „žeminantys, nes jie sukėlė jų aukose baimės, kančios ir nevisavertiškumo (nepilnavertiškumo) jausmą, galintį jas pažeminti, sumenkinti ir galbūt sulaužyti jų fizinį arba moralinį pasipriešinimą“ (žr. bylą Airija prieš Jungtinę Karalystę). Taigi, ši teismo formuluotė leidžia apibrėžti žeminančio orumą elgesio sampratą, kuri įvardijama kaip: „žeminantis ar niekinantis, parodantis nepagarbą žmogaus orumui ar jį sumenkinantis, arba tai jam sukeliantis baimės, sielvarto ar nevisavertiškumo jausmus, galinčius palaužti asmens moralinį ir fizinį atsparumą, elgesys“ (G. Sakalauskas et al. 2019, p. 52). EŽTT byloje Karachentsev prieš Rusiją žeminantį elgesį įvardijo: „menkinantis ar niekinantis asmenį, rodantis jam nepagarbą arba žeminantis asmens orumą, arba asmeniui keliantis baimę, kančias ar nepilnavertiškumo jausmą, kurie gali palaužti asmens moralinį ir fizinį atsparumą“ (EŽTT 2018 m. balandžio 17 d. sprendimas byloje Karachentsev prieš Rusiją). Kitoje byloje, elgesys pripažįstamas žeminančiu ir patenkantis į Konvencijos 3 straipsnio draudimą, kuris: „žemina ar menkina individą, ar rodo nepagarbą žmogaus orumui, ar sukelia jam baimės, nusivylimo ar jautimosi žemesniu jausmus, kurie gali sužlugdyti asmens moralinį ir fizinį pasipriešinimą prieš tokius veiksnius“ (EŽTT 2002 m. balandžio 29 d. sprendimas byloje Pretty prieš Jungtinę Karalystę).

Apibendrinant, nors žeminantis orumą elgesys įvairiuose šaltiniuose gali būti apibrėžiamas skirtingais terminais, jų esmė išlieka nepakitusi – visi apibrėžimai iš esmės sutampa. Svarbu pažymėti, kad žeminantis orumą elgesys gali sukelti tam tikro lygio kančią, kuri gali pasireikšti ne tik psichiniu kentėjimu, bet ir fiziniu. Atsižvelgiant į įvairius žeminančio elgesio apibrėžimus ir EŽTT praktiką, galima išskirti šiuos vertinamuosius žeminančio orumą elgesio kriterijus: fizinis ir (ar) psichinis poveikis, pažeidžiama aplinka, pažeidžiama asmens būklė, asmens subjektyvus suvokimas.

2. 1 Fizinis ar psichinis skausmas aukai žeminančio orumą elgesio kontekste

Tam, kad būtų konstatuotas žeminantis orumą elgesys, būtina nustatyti – psichinį ir (ar) fizinį poveikį žeminantį elgesį patyrusiam asmeniui. Tiek fizinis skausmas, tiek psichinis kentėjimas sukelia tam tikrus stiprius jausmus, emocinius išgyvenimus ir skausmą, tačiau jos

skiriasi savo pobūdžiu. Fizinis skausmas orientuotas į kūno sužalojimus, kurie yra matomi ir gali būti objektyviai vertinami, o psichinis (dvasinis) kentėjimas apima psichologinį aspektą, kuris yra subjektyvus ir nematomas. EŽTT praktikoje galime rasti daugybę situacijų, kuriose teismas pripažino žeminantį orumą elgesį esant ir fiziniam ir (ar) stipriam psichologiniam poveikiui. Tačiau prieš pradedant nagrinėti šį poveikį, svarbu paminėti reikšmingą aspektą – minimalaus žiaurumo lygio nustatymą. Tai esminis kriterijus, padedantis įvertinti, ar tam tikras netinkamas elgesys pasiekia tokį sunkumo lygį, kuris patenka į EŽTK 3 straipsnio taikymo sritį. EŽTT praktikoje ne kartą pažymėta: „netinkamas elgesys turi pasiekti minimalų sunkumo lygį tam, kad jis patektų į Konvencijos 3 straipsnyje taikymo sritį“ (EŽTT 2001 m. liepos 10 d. sprendimas byloje Price prieš Jungtinę Karalystę). Šis minimalus žiaurumo lygis apima kūno sužalojimą arba intensyvių asmens fizinį ar psichinį (dvasinį) kentėjimą (EŽTT 1989 m. liepos 7d. sprendimas byloje Soering prieš Jungtinę Karalystę).

Byla, *Bamouhammad prieš Belgiją* teismas pripažino, jog: „kalinimo sąlygos, įskaitant pasikartojančius perkėlimus tarp kalėjimų ir ilgai trukusį specialiųjų priemonių taikymą, kartu su administracijos delsimu suteikti jam gydymą bei institucijų atsisakymu numatyti menkiausią jo bausmės pritaikymą (...), sukėlė jam tokias kančias, kurių intensyvumas viršijo neišvengiamai kalinimui būdingą kentėjimo laipsnį ir prilygino žeminančiam elgesiui“ (EŽTT 2015 m. lapkričio 17 d. sprendimas byloje Bamouhammad prieš Belgiją). Kitoje byloje teismo medicinos išvados patvirtino, kad buvo padaryti fiziniai sužalojimai dėl pareigūnų panaudoto elektrošoko, antrankių ir jėgos prieš įmonės darbuotojus. Teismas atsižvelgdamas į aplinkybes, kad kai kurie pareiškėjai patyrė skausmą, kančias ir sveikatos sutrikimus konstatuoja: „gydymas ir sužalojimai buvo pakankamai sunkūs, kad pasiektų minimalų sunkumo lygį, reikalingą, kad skundas viršytų 3 straipsnyje nurodytą ribą“ (EŽTT 2014 m. rugsėjo 30 d. sprendimas byloje Anzhelo Georgiev ir kiti prieš Bulgariją). Taigi, teismas pirmiausia įvertina ar tam tikri veiksmai asmeniui sukėlė kančias, tada vertinama ar tos kančios pasiekė lygį, būtiną Konvencijos 3 straipsniui, ir tik tuomet kentėjimo laipsnis prilyginamas elgesio formai. Būtina kiekvienu konkrečiu atveju įvertinti visą situaciją, nes: „šio minimalaus sunkumo lygio įvertinimas priklauso nuo visų bylos aplinkybių. Turi būti atsižvelgta į tokius veiksnius kaip bausmės pobūdis ir kontekstas, jos vykdymo būdas, trukmė, fizinis ir psichinis poveikis ir kai kuriais atvejais aukos lytis, amžius ir sveikatos būklė“ (EŽTT 1993 m. kovo 25 d. sprendimas byloje Costello-Roberts prieš Jungtinę Karalystę).

Apibendrinant, norint nustatyti, ar konkretus elgesys patenka į EŽTK 3 straipsnio taikymo sritį, nepakanka vien konstatuoti, kad elgesys buvo žeminantis – būtina įrodyti, jog elgesys pasiekė tokį sunkumo lygį, kuris lemtų priskyrimą Konvencijos reguliuojamai sričiai.

2.1.1 Fizinis skausmas orumą žeminančio elgesio kontekste

Vienas iš išskirtų vertinamųjų kriterijų – fizinis ir (ar) psichinis skausmas. EŽTT yra išnagrinėjęs nemažai bylų, kuriose konstatuotas žeminantis orumą elgesys, pasireiškiantis tiek fiziniu, tiek psichiniu (dvasiniu) skausmu. Nors paprastai EŽTT, nagrinėdamas žeminantį orumą elgesį, pabrėžia tiek fizinį, tiek psichologinį aspektus ir vertina juos kartu, yra ir tokių situacijų, kai kančia kyla ne dėl abiejų šių veiksnių kartu, o vienas iš jų pasireiškia atskirai – žeminantis orumą elgesys gali sukelti tik fizinį, arba tik psichologinį kentėjimą. Šiame poskyryje dėmesys sutelkiamas į EŽTT bylas, kuriose išryškėja situacijos, kai asmuo, patyręs tokį elgesį, išgyveno tik fizinę kančią.

Baudžiamoji atsakomybė (toliau – BA) turi kilti už fizinį skausmą, jei valstybė (atsakovė) nepateikia įtikinamų įrodymų, paneigiančių tokius faktus. Fizinio skausmo ir valstybės atsakomybės klausimas atsispindi byloje *Assenov ir kiti prieš Bulgariją*, kurioje aukos tėvas nurodė, kad jo sūnus per sulaikymą buvo sumuštas policijos pareigūnų, taip pažeidžiant EŽTK 3 straipsnį. Nors valstybė nesutiko su šiuo skundu, argumentuodama, kad sumušimus sūnui padarė pats tėvas, teismas nustatė, kad Bulgarijos valdžia nepateikė įtikinamų įrodymų, paneigiančių pareiškėjo teiginius. Priešingai, teismo išvadoje pastebėta, kad už tokius sužalojimus galėjo būti atsakinga policija. Konstatuota: „asmenį, kuriam atimta laisvė, fizinės jėgos panaudojimas, kuris nebuvo būtinas dėl jo paties elgesio, menkina žmogaus orumą ir iš esmės yra 3 straipsnyje nustatytos teisės pažeidimas, (...), o sumušimų laipsnis (...) rodo, kad pastarojo sužalojimai (...) buvo pakankamai sunkūs“ (EŽTT 1998 m. spalio 28 d. sprendimas byloje *Assenov ir kt. prieš Bulgariją*). Taigi, nors ir nebuvo tiesioginių įrodymų, kurie neabejotinai patvirtintų kurios nors šalies teiginius, byla atspindi situaciją, kuomet BA už žeminantį orumą elgesį nustatyta dėl fizinio skausmo sukeltamų veiksmų. *Ribitsch prieš Austriją* byloje, pareiškėjas skundėsi, kad sulaikymo metu policijos areštinėje elgesys su juo buvo žeminantis, kadangi sulaikytasis patyrė fizinį smurtą pasireiškiantį mušimu, spardymu, tampymu už plaukų ant žemės, nors jo elgesys nekėlė tokių veiksmų reikalingumo. Teismo konstatuota: „pareiškėjo patirti sužalojimai rodo, kad su juo buvo elgiamasi netinkamai ir prilygo žeminančiam elgesiui“ (EŽTT 1995 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *Ribitsch prieš Austriją*). Didelis dėmesys fiziniam smurtui ir jo poveikiui

aukai skiriamas byloje *Rivas prieš Prancūziją*. Pagal bylos aplinkybes: „pareiškėjui neigus savo įrodymus jis buvo atvestas į patalpą, kurioje policijos pareigūnas, vos šiam įžengus pro duris, panaudojo fizinį smurtą. (...) smogė kumščiu į nugarą, kai šis įėjo į kabinetą, norėdamas įstumti į vidų. Ištiktas šoko, pareiškėjas kabinete žengė kelis žingsnius (...), kaip tik tuo metu policijos pareigūnas sudavė jam stiprų smūgį į sėklides“ (EŽTT 2004 m. balandžio 1 d. sprendimas byloje *Rivas prieš Prancūziją*). Teismo nustatyta, kad pareiškėjas patyrė žeminantį orumą elgesį dėl patirtų sužalojimų ir fizinio skausmo.

Taigi, šie sprendimai iliustruoja situacijas, kuomet teismas vertina fizinį smurtą ir sužalojimus kaip pakankamą pagrindą konstatuoti žeminantį orumą elgesį, nepaisant to, kad psichologinis poveikis nėra pagrindinis veiksnys.

2.1.2 Psichinis skausmas orumą žeminančio elgesio kontekste

Egzistuoja situacijos, kuomet žeminantis orumą elgesys pasireiškia tik psichiniu (dvasiniu) skausmu. Viena iš tokių situacijų pateikta byloje *Soering prieš Jungtinę Karalystę*, kurioje sprendžiama dėl asmens ekstradicijos į JAV, kur jam grėstų mirties bausmė. Pareiškėjas skundėsi, kad nežinomybė, ar jis bus nužudytas, jeigu bus išsiųstas į kitą šalį, kėlė jam kančią. Šioje byloje teismas pirmą kartą nustatė, kad ilgas laikas praleistas laukiant mirties bausmės vykdymo (apibūdinamas kaip „nuolatinis mirties šešėlis“), sukeltų dideles psichologines kančias. Taigi, net ir neegzistuojant fiziniams sužalojimams, o tik psichinėms kančioms, toks elgesys gali pasiekti minimalų žiaurumo lygį ir būti pripažintu žeminančiu orumą elgesiu. Byloje *Tyrer prieš Jungtinę Karalystę* teismas sprendė, ar jaunuoliui paskirta bausmė prilygo žeminančiam elgesiui. Pareiškėjas skundėsi, kad buvo nubaustas smūgiais rykštėmis nuogos užpakalinės dalies srityje už padarytus nusikaltimus. Teismas pabrėžė: „tam, kad bausmė būtų „žeminanti“ ir pažeidžianti 3 straipsnį, kančia ar pažeminimas turi būti kitoks nei įprastas pažeminimo elementas“ (EŽTT 1978 m. balandžio 25 d. sprendimas byloje *Tyrer prieš Jungtinę Karalystę*). Teismas nustatė, kad bausmės skyrimas nuogai užpakalinei daliai padidino žeminančio elgesio pobūdį ir buvo nepadori. Šioje byloje ypač akcentuotinas psichologinis kentėjimas, kurio metu auka jautė pažeminimą, gėdą, menkinimą. Teisėjas Sir Gerald Fitzmaurice, savo atskiroje nuomonėje sutikdamas su teismo teiginiu išplėtoja, kad: „bausmė yra laikoma 3 straipsnio pažeidimu, kai jos pažeminimo laipsnis yra akivaizdžiai didesnis nei tas, kuris iš prigimties yra susijęs su bet kokia įprasta bausme“ (žr. bylą *Tyrer prieš Jungtinę Karalystę*). Nors plakimas rykštėmis nebuvo smarkus, jis asmeniui sukėlė didelę

psichologinę kančią, todėl teismas veiksmus prilygino žeminančiam elgesiui, nes baudmės nepadorumas dar labiau paaštrino žeminantį pobūdį.

Byloje Keenan prieš Jungtinę Karalystę pareiškėjas (sergantis šizofrenija) nuteistas už savo merginos užpuolimą teigė, kad tinkamo gydymo nebuvimas, sukels jam baimės, kančios ir nepilnavertiškumo jausmus jeigu jis bus išvežtas iš kalėjimo ligoninės į įprastą įkalinimo vietą. Asmuo buvo laikomas savižudybės rizikos zonoje, o jo sveikatos būklė nebuvo tinkamai stebima personalo. Teismo konstatuota: „Keenano sveikatos būklės stebėjimo trūkumas ir informuoto psichiatrijos indėlio į jo vertinimą bei gydymą trūkumas atskleidžia reikšmingus sveikatos priežiūros, teikiamos psichikos ligoniui, kuriam žinomas savižudybės pavojus, trūkumus“ (EŽTT 2001 m. balandžio 3 d. sprendimas byloje Keenan prieš Jungtinę Karalystę). Nepriklausomai nuo to, ar asmuo yra nuteistas ir jam atimta laisvė, tokio asmens sveikata turi būti saugoma ir tinkamai prižiūrima. Asmens nuolatinė baimė, stresas, nepilnavertiškumo jausmas dėl perkėlimo į įprastą įkalinimo vietą, kai jis turėjo likti nuolatinėje priežiūroje kalėjimo ligoninėje, taip pat institucijos atsakomybės stoka dėl tinkamos sveikatos priežiūros sukėlė jam psichinį kentėjimą. Nepaisant akivaizdžių ženklų dėl psichinės sveikatos pablogėjimo, asmeniui paskirta drausminė nuobauda, nesuderinama su ligoniui reikalingo gydymo standartu dar labiau paaštrino jau ir taip prastą asmens psichinę kančią. Nesuteiktas gydymas ir todėl paaštrėjusi asmens psichologinė kančia prilygo žeminančiam orumą elgesiui.

Priešingas Keenano situacijai sprendimas, kuriame dvasinio kentėjimo teismas nepripažino kaip žeminančio asmens orumą elgesio pateikiamas byloje *Pretty prieš Jungtinę Karalystę*. Šioje byloje pareiškėja sirgo sunkia, nepagydoma liga ir nors ši liga buvo pažengusi (pareiškėja buvo nuo galvos iki kojų paralyžiuota, todėl gyvenimo trukmė buvo laikoma labai prasta), vis dėl to, jos gebėjimas priimti sprendimus pažeistas nebuvo. Pareiškėja išreiškė savo valią nutraukti gyvybę, nors tai prieštaravo Jungtinės Karalystės įstatymams. Valstybė nesutiko su tokiu pareiškėjos noru ir neigiamai vertino tokią valią. Valstybė pareiškė, kad bet koks kito asmens kišimasis (šiuo atveju jos vyro, kurio ji prašė nutraukti jos gyvybę) ir noras padėti nutraukti gyvybę bus traktuojamas neigiamai ir nepašalins atsakomybės net jei tai būtų atlikta su pareiškėjos palaiminimu. Valstybei beliko tik užjausti dėl susiklosčiusios situacijos, bet pripažinti tokius veiksmus teisėtais ji negali. Pareiškėja skundė tokį valstybės elgesį ir prilygino jį žeminančiam orumą, tačiau teismas konstatavo: „valstybės atsisakymas leisti tokius veiksmus yra pagrįstas ir neprilygsta žeminančiam elgesiui, valstybė neatliko jokių pasyvių ar aktyvių veiksmų, kurie turėtų pagrindo vertinti tokį elgesį netinkamu (EŽTT 2002 m. balandžio 29 d. sprendimas byloje *Pretty prieš Jungtinę Karalystę*). Pareiškėjos skundžiami

veiksmai galėtų prilygti žeminančiam orumą elgesiui tik tuo atveju, jei valstybė neužtikrintų tinkamo gydymo dėl kurio pareiškėja patirtų didelę dvasinę kančią. Šiuo atveju gydymas buvo tinkamas, o pareiškėjos patiriama psichinė kančia nepriklausė nuo valstybės medicinos institucijos priežiūros. Taigi, nors pareiškėja skundėsi didele psichine kančia dėl prastos gyvenimo kokybės, tačiau ne bet kokią kančią EŽTT vertina kaip žeminantį elgesį.

Apibendrinant, teismas žeminantį orumą elgesį, patenkantį po Konvencijos 3 str. reguliavimu, gali pripažinti ir tokį, kuris pasireiškia tik fiziniu skausmu arba tik psichine kančia. Be to, svarbu paminėti, kad asmens kančia ligos atveju ne visuomet lemia valstybės atsakomybę už žeminantį orumą elgesį, nes kiekvienu konkrečiu atveju reikia atsižvelgti į bylos aplinkybes ir įvertinti, ar valstybė suteikė tinkamą gydymą, ar žala buvo padaryta dėl gydymo nesuteikimo.

2.1.3 Fizinis ir dvasinis skausmas orumą žeminančio elgesio kontekste

Esama situacijų, kai žeminantis orumą elgesys pasižymi tiek fiziniu, tiek psichiniu poveikiu kartu. Viena tokių bylų yra *Jalloh prieš Vokietiją*, kurioje asmuo buvo sulaikytas policijos pareigūnams pastebėjus, jog pareiškėjas mainais už pinigus perdavė kitam asmeniui plastikiniame maišelyje esančius narkotikus traukdamas juos iš savo burnos. Sulaikius ir nuvežus asmenį į ligoninę, siekiant išgauti parodymus ir išprovokuoti įtariamo maišelio atpylimą iš burnos (t. y. siekiant sukelti vėmimą), pareiškėjui buvo suduoti vėmimą skatinantys vaistai. „Atsisakius savanoriškai vartoti vėmimą skatinančius vaistus, pareiškėjas buvo sulaikytas keturių policijos pareigūnų. Jam pro nosį į skrandį buvo paduodamas vamzdelis, siekiant įveikti fizinį ir protinį pasipriešinimą, kuris turėjo sukelti jam skausmą ir nerimą“ (EŽTT 2006 m. liepos 11 d. sprendimas byloje *Jalloh prieš Vokietiją*). Reiškia, pareiškėjas patyrė ne tik fizinį poveikį (pro nosį į skrandį praskverbiamas vamzdelis), bet ir psichinį poveikį (pareiškėjas turėjo atsigauti ir su nerimu laukti kol pradės veikti vėmimą skatinantys vaistai). Nukentėjusysis teigė, kad ši medicininė intervencija prilygo pažeminimui, kadangi turėjo vemti stebint keliems policijos pareigūnams. Teismo konstatuota: „priemonė buvo įgyvendinta taip, kad pareiškėjui sukeltų ir fizinį skausmą, ir dvasinius išgyvenimus“ (žr. bylą *Jalloh prieš Vokietiją*), todėl tokie veiksmai buvo pripažinti žeminančiu elgesiu ir prieštaraujančiu Konvencijos 3 straipsniui. Sekanti byla – *S.P ir kiti prieš Rusiją*, kurioje pareiškėjai skundėsi, kad kalėjime egzistuoja neformali hierarchija, kurios pagrindu jie buvo priskirti žemiausiam sluoksniui – „atstumtiesiems“. Ši hierarchija skirstė kalinius pagal statusą: aukščiausiai vietai priklausė pripažinti vyrai, o žemiausiai, tie kurie buvo laikomi

pastumdėliais ir atstumtaisiais. Pareiškėjams buvo skirtos nepatogios vietos bendrabutyje ir valgykloje, uždrausta naudotis kitomis vietomis, ribota galimybė naudotis kalėjimo ištekliais (dušu, medicinine priežiūra), o taip pat uždrausta būti arti kitų kalinių. Dar daugiau, darbo pareigų paskirstymas pagal statusą kai „atstumtųjų“ kastai skiriami patys nemaloniausi ir kitoms kastoms nepriimtini darbai. Taigi, tokio tipo socialinė atskirtis ir žeminimas liudija apie psichinį poveikį, pakertantį žmogiškąjį orumą, pažeminant ir sukeliant nepilnavertiškumo jausmą kitų kalinių atžvilgiu. Teismas prieina išvadą: „pareiškėjų stigmatizavimas ir fizinė bei socialinė segregacija (...) buvo vykdoma grasinimais ir smurtu, taip pat fizinis ir seksualinis smurtas, dėl ko paskatino juos išgyventi psichinį nerimą ir fizinės kančias, kurios turėjo viršyti neišvengiamą kančių lygį. (...) elgesys prilygo žeminančio elgesio formai, numatyta Konvencijos 3 straipsnyje.“ (EŽTT 2023 m. gegužės 2 d. sprendimas byloje S.P. ir kiti prieš Rusiją). Taigi, byla puikiai atspindi, kaip žeminantis orumą elgesys gali apimti tiek fizinį skausmą, tiek psichinę kančią.

Ne maža dalis bylų susijusių su žeminančiu elgesiu, pabrėžiant tiek fizinį, tiek dvasinį kentėjimą, yra pareiškėjų skundai dėl prastų kalinimo sąlygų. Viena iš bylų *Peers prieš Graikiją*. Asmuo išreiškė nepasitenkinimą Koridalos kalėjimo sąlygomis, kurios, jo manymu, atitiko žeminantį elgesį, nes sulaikymo sąlygos turėjo neigiamų fizinių ir psichinių pasekmių (jautėsi pažemintas ir prislėgtas). Didžiąją laiko dalį, kalinys turėjo praleisti uždarytoje kameroje, kurioje nebuvo nei lango, nei ventiliacijos, pro kurią galėtų patekti oras. Todėl kalinys patirdavo nepakeliamą karštį (fizinė kančia), o tai, kad kompetentingos institucijos nesiėmė jokių priemonių ištaisyti trūkumus, teismo nuomone: „šis praleidimas reiškia pagarbos pareiškėjui stoką“ (EŽTT 2001 m. balandžio 19 d. sprendimas byloje Peers prieš Graikiją) (psichinė kančia). Kita iš esmės panaši byla į prieš tai aptartąją – *Mandic ir Jovic prieš Slovėniją ir Štrucl ir kiti prieš Slovėniją*, kurioje dėmesys taip pat skiriamas kalinimo sąlygoms, tačiau čia pareiškėjai didesnę dėmesį skiria kameros plotui (perpildytoms kameroms) ir laiko praleidimui už kameros ribų. Teismas konstatavo: „nors pareiškėjams ir būdavo leidžiama žiūrėti televiziją, klausytis radijo ar skaityti knygas, tačiau tai negalėjo kompensuoti fakto, kad pareiškėjai labai mažai laiko galėjo praleisti už perpildytos kameros ribų (...), kuriose buvo mažiau negu trys kvadratiniai metrai asmeninės erdvės“ (EŽTT 2011 m. spalio 20 d. sprendimas byloje Mandic ir Jovic prieš Slovėniją ir Štrucl ir kiti prieš Slovėniją). Taigi, fizinis poveikis pasireiškė maža erdve, stumdymasis su kameros draugais, o psichinis poveikis pasireiškė nuolatiniu stresu dėl diskomforto, privatumo stokos.

Byloje *Topekhin prieš Rusiją* pareiškėjas teigė, kad būdamas paralyžuotas ir netekęs galimybės vaikščioti, buvo prikaustytas prie lovos, o kalėjime jam nebuvo suteikta tinkama medicininė priežiūra (išskyrus kitų kalinių pagalbą), kuri ir sukėlė žeminantį orumą elgesį. „Nors 3 straipsnis nesuteikia teisės sulaikytam asmeniui būti paleistam „dėl užuojautos“, bet juk teismas visada aiškino reikalavimą užtikrinant suimtųjų sveikatą ir gerovę“ (EŽTT 2000 m. spalio 26 d. sprendimas byloje Kudla prieš Lenkiją). Žeminantis elgesys pasireiškė ne tik fiziniu kentėjimu: „išsivysčiusios pragulos rodo, kad pareiškėjas nebuvo reguliariai verčiamas, buvo priverstas daug laiko praleisti lovoje vienoje padėtyje, nebuvo reguliariai maudomas (...). Padėtį dar labiau apsunkino tai, kad pareiškėjas sirgo šlapimo pūslės ir žarnyno disfunkcija (...), bet ir dvasiniu: neišvengiama priklausomybė nuo kalinių ir poreikis prašyti jų pagalbos atliekant intymios higienos procedūras pastatė jį į labai nepatogią padėtį ir neigiamai paveikė jo emocinę savijautą, trukdė bendrauti su kameros draugais“. (EŽTT gegužės 10 d. sprendimas byloje Topekhin prieš Rusiją).

Apibendrinant, tiek fizinis, tiek psichinis (dvasinis) poveikis asmeniui yra svarbūs veiksniais vertinant, ar elgesys prilygsta žeminančiam orumą elgesiui. EŽTT praktikoje daugiausia atvejų pasitaiko, kuomet teismas vertina tiek patirtą fizinį, tiek ir psichinį poveikį aukai kartu, tačiau yra bylų, kuomet teismas pabrėžia tik vieną iš jų.

2.2 Nukentėjusiojo subjektyvus suvokimas

Ne visi asmenys į tam tikrus įvykius reaguoja vienodai. Kitaip tariant, vienus tam tikri trečiųjų asmenų veiksmai gali paveikti labiau nei kitus, nes kiekvienas individas pasižymi skirtingu psichologiniu atsparumu, emociniu jautrumu ar net gyvenimiška patirtimi, kurie gali tiek sustiprinti, tiek susilpninti gebėjimą susidoroti su patiriamais išgyvenimais. Vieni žmonės yra jautresni, linkę labiau apmąstyti kiekvieną nutikimą, analizuoti įvykių seką bei jų pasekmes, todėl net ir iš pažiūros nereikšmingi incidentai gali jiems sukelti stiprią emocinę reakciją, kai tuo tarpu kiti gali į gyvenimo iššūkius, nesėkmes reaguoti racionaliau ir greičiau jas pamiršti. Tokie jautrumo lygio skirtumai gali turėti didelę reikšmę tiek kasdienėse situacijose, tiek ir sprendžiant teisinius klausimus, susijusius su žmogaus orumu. Kadangi šiame darbe nagrinėjama teisinė problematika, kasdieniai jautrumo aspektai nebus aptariami – dėmesys bus skiriamas tik nukentėjusiojo jautrumui, turinčiam teisinę reikšmę.

Nustatant aplinkybes dažnai manoma, kad svarbiausi yra išorėje palikti pėdsakai ir kiti faktiniai duomenys (kitai tariant objektyvios aplinkybės). Tačiau, bet kuris teisę studijavęs ar bent kiek su ja susidūręs asmuo žino, kad vertinant situaciją būtina atsižvelgti ne tik į

objektyviausias, bet ir į subjektyviausias aplinkybes. Ne išimtis ir šiuo atveju, kai didelę reikšmę EŽTT sprendimui turi įtakos subjektyvus asmens suvokimas apie susiklosčiusią situaciją žeminančio orumą elgesio kontekste. Vertindamas žeminantį, orumą pažeidžiantį elgesį, teismas atsižvelgia į tai, kaip asmuo jautėsi įvykio metu, kokį poveikį įvykis padarė: ar asmuo jautė nerimą, stresą, kančią, nepilnavertiškumą. Be to, vertinamas šių būsenų intensyvumas bei pasekmės: ar jos apribojo asmens galimybę priešintis, sukėlė bejėgiškumo jausmą ar netgi lėmė rimtesnius padarinius, tokius kaip ilgalaikiai sveikatos sutrikimai ar net mirtis. Taigi, svarbus aspektas nagrinėjant žeminantį orumą elgesį – įvertinti kaip pats asmuo jaučiasi dėl atliekamų veiksmų ir kaip tokia situacija jį paveikia (kaip auka pati suvokia pasekmes). Kitaip tariant: „turi įtakos santykiniai veiksniai, t. y. aukos subjektyvi reakcija į tą elgesį“ (Dabarties iššūkiai teismams užtikrinant žmogaus teises, 2018).

Nėra abejonių, jog nereikėtų bet kokį elgesį vertinti kaip žeminantį, kadangi tai ne tik nepagrįstai išplėstų šios sąvokos ribas, bet ir reikštų didelį darbo krūvį teismams. Priešingu atveju, bet kuris įžeistas žmogus galėtų teigti, kad tam tikras elgesys sukėlė sunkius išgyvenimus ir elgesys buvo žeminantis. Dėl šios priežasties, teismas labai atidžiai ir atsakingai vertina kiekvieną situaciją ir asmens suvokimą, kad jis nebūtų iškreiptas žeminančio orumą elgesio kontekste. Teismas tokią išvadą padarė *Campbell ir Cosans prieš Jungtinę Karalystę* byloje: „Teismas pirmausia pažymi, kad grasinimas, nukreiptas į ypač nejautrų asmenį, gali neturėti jam reikšmingo poveikio, tačiau vis dėlto būti neabejotinai žeminantis ir atvirkščiai, išskirtinai jautrų žmogų gali stipriai paveikti grėsmė, kurią būtų galima apibūdinti kaip žeminančią tik iškraipant įprastą žodžio reikšmę“ (EŽTT 1982 m. vasario 25 d. sprendimas byloje *Campbell ir Cosans prieš Jungtinę Karalystę*).

Žinoma, visą laiką galima atrasti ir tokių bylų, kuriuose, nepriklausomai nuo asmens subjektyvaus suvokimo, veiksmai vis tiek bus vertinami kaip žeminantis orumą elgesys. Pavyzdžiui, byloje *Karachentsev prieš Rusiją* asmuo teismo posėdžio metu buvo laikomas metaliniame narve, nors jis ir nebuvo teismo salėje, o buvo stebimas vaizdo konferencijos būdu. Vyriausybė teisinosi, kad toks elgesys neturėtų būti vertinamas minėto straipsnio kontekste, nes pareiškėjas fiziškai nebuvo teismo posėdžio salėje, o liko tardymo izoliatoriuje ir posėdyje dalyvavo vaizdo ryšiu. Teismas aiškiai nurodė: „tokiomis aplinkybėmis, atsižvelgiant į objektyviai žeminantį asmens laikymo metaliniame narve pobūdį, teismas mano, kad pareiškėjo įkalinimas metaliniame narve tardymo izoliatoriuje tam, kad jis galėtų dalyvauti per vaizdo įrašą prilygo žeminančiam elgesiui“ (EŽTT 2018 m. balandžio 17 d. sprendimas byloje *Karachentsev prieš Rusiją*). Vadinasi, net jei konkretus individas atsidūręs

tokioje padėtyje teigtų, jog jam toks elgesys nesukėlė ypatingų neigiamų išgyvenimų, teismas vis tiek pripažintų tokį elgesį prieštaraujančią žmogaus orumui pagal teisės standartus. Taigi, nors šioje situacijoje akcentuojamas objektyvusis elementas, svarbu atkreipti dėmesį, kad subjektyvus nukentėjusiojo suvokimas turi reikšmingą vaidmenį vertinant situacijas, kuriose lemiamą sprendimą gali įtakoti būtent toks asmens suvokimas. Dar viena beveik identiška byla *Svinarenko ir Slyadney prieš Rusiją*, kai teismo posėdžių metu asmenys buvo laikomi uždaryti narve. Skirtumas nuo prieš tai minėtosios, jog šiuo atveju, pareiškėjai buvo laikomi narve teismo posėdžių salėje. Pareiškėjų teigimu: „Jų patalpinimas į metalinį narvą nagrinėjant jų bylą teisme nebuvo pateisinamas saugumo sumetimais ir buvo žeminantis elgesys, pažeidžiantis 3 straipsnį. Toks elgesys prilygsta elgesiui su laukiniais gyvūnais, laikomais metaliniuose narvuose cirke ar zoologijos sode, įbaugino pareiškėjus ir pažemino juos savo pačių bei visuomenės akyse ir sukėlė juose baimės, kančios jausmą ir nepilnavertiškumą“ (EŽTT 2014 m. liepos 17 d. sprendimas byloje *Svinarenko ir Slyadnev prieš Rusiją*). Vadinasi, pareiškėjai, viešai būnant aptvare, jautėsi ne kaip žmonės, o gyvuliai, ir toks elgesys nukentėjusiųjų subjektyviu vertinimu juos žemino. Pareiškėjai jautė objektyviai pagrįstą baimę, kad jų įkalinimas aptvaruose gali sukelti neigiamą įspūdį ir įvaizdį, nes teisėjai galėtų manyti, kad jie yra pavojingi ir todėl reikalauja tokių griežtų suvaržymų. Teismas pažymėjo, kad asmens laikymas metaliniame narve per teismo procesą, turint omenyje jo objektyviai žeminančią prigimtį, yra nesuderinama su civilizuotais elgesio standartais įžeidžiančiais žmogų (žr. bylą *Svinarenko ir Slyadney*). Taigi, nors vertinamas ir objektyvus kriterijus, bet ne ką mažesnis vaidmuo tenka ir subjektyviam suvokimui. Pastarosios bylos atskleidė, kad viešumo buvimas ar nebuvimas, nors ir yra svarbus ir gali būti aplinkybę sukinantis veiksnys, tačiau didelę reikšmę turės nukentėjusiojo subjektyvus suvokimas (kaip jis jaučiasi tokioje situacijoje ir kaip asmuo tokią situaciją vertina savo akyse).

Viena svarbiausių, jau šiame magistro darbe minėtų, iliustruojančių nukentėjusiojo subjektyvų suvokimą – byla *Tyrer prieš Jungtinę Karalystę*. Jaunuolis buvo nubaustas fizine bausme (rykštėmis nuogai, užpakalinei daliai) už mokyklos kolegos užpuolimą. Bausmės metu jis buvo priverstas nusimauti kelnes ir apatinius, o du policininkai jį laikė, kol trečiasis taikė smūgius rykšte. Jaunuolis šią bausmę prilygino žeminančiai ir sukėlusiai jam psichinę kančią. Jaunuolis savo paties akyse jautėsi menkavertis, nors ir generalinis prokuroras atkreipė dėmesį, kad bausmė buvo atlikta privačiai. Teismas pažymėjo: „Viešumas gali būti svarbus veiksnys vertinant, ar bausmė yra žeminanti orumą 3 straipsnio prasme, tačiau teismas nemano, kad viešumo nebuvimas būtinai sutrukdytų tam tikrai bausmei priskirti šią kategoriją. Gali pakakti,

kad auka būtų pažeminta savo paties akyse, net jei ne kitų akyse“ (EŽTT 1978 m. balandžio 25 d. sprendimas byloje Tyrer prieš Jungtinę Karalystę). Taigi, net jei bausmė buvo įvykdyta ne viešai, o privačiai dar neatmetama galimybė pripažinti tokią bausmę žeminančia, kadangi svarbu kaip pats asmuo jautėsi ir suvokė tokią bausmę, o tai, kad pareiškėjas teigė, kad patyrė žeminantį elgesį ir rodo, kad jis išgyveno sunkias emocijas ir kančias tik patvirtina, kad net privati bausmė gali būti laikoma žeminančia dėl asmens subjektyvaus suvokimo. Puikiai atspindinti priešingą situaciją negu pastaroji – byla *Ramirez prieš Prancūziją*, kurioje teismas nenustatė žeminančio elgesio dėl to, kad nukentėjusiojo subjektyvus išgyvenimas neperžengė ribos būtinos taikant EŽTT 3 straipsnį. Pareiškėjas Ramirez Sanchez buvo nuteistas už kelis teroristinius nusikaltimus ir buvo laikomas kalėjime griežto režimo sąlygomis. Pareiškėjas teigė, kad ilgalaikė izoliacija jam kėlė didelę psichinę kančią, kuri prilygo žeminančiam orumą elgesiui. EŽTT vertindamas ar toks kalinimas paveikė pareiškėją ir ar jis iš tiesų patyrė tokią kančią kaip pats teigė, atsižvelgė į kiekvieną svarbią detalę, kuri padėtų priimti tinkamą sprendimą. Teismas rėmėsi paties pareiškėjo pasisakymais, kurie padėjo paneigti, jog skundą padavęs asmuo patyrė stiprias kančias: „Savo paties psichinę ir fizinę sveikatą apibūdino kaip puikią (...). Puikią psichinę ir fizinę sveikatą lėmė jo charakterio tvirtumas ir pastangos, kurias jis dėjo, kad protas būtų aktyvus ir išlaikytų psichinę pusiausvyrą“ (EŽTT 2006 m. liepos 4 d. sprendimas byloje Ramirez prieš Prancūziją). Kaip matyti, teismas atsižvelgdamas į asmens subjektyvų suvokimą, charakterį ir prisitaikymą prie sudėtingų sąlygų konstatavo, kad Konvencijos 3 straipsnis nebuvo pažeistas. Tai, kad teismo sprendimas buvo grindžiamas argumentais apie individualią asmens reakciją ir gebėjimą išgyventi sudėtingas sąlygas, leidžia daryti išvadą, jog nukentėjusiojo subjektyvus suvokimas svarbus vertinamasis kriterijus nustatant žeminantį orumą elgesį.

2.3 Pažeidžiama aplinka ir žmogaus būklė

Žeminančio orumą elgesio apraiškos dažnai pasireiškia tokioje aplinkoje, kurioje asmuo yra bejėgis, turi ribotas galimybes pasipriešinti. Kaip rodo EŽTT praktika, tai dažniausiai taikoma asmenims, esantiems valdžios institucijų kontrolėje, pavyzdžiui, sulaikytiesiems ar kalinamiesiems. Žeminančio orumą elgesio aukomis gali tapti ne tik asmenys tiesiogiai priklausomi nuo valdžios institucijų, bet ir tie, kurie dėl tam tikrų aplinkybių atsiduria pažeidžiamoje padėtyje. Tai gali būti sergantys, pagyvenę žmonės, nepilnamečiai ar asmenys su negalia, kurių gebėjimas pasipriešinti tokiems veiksams yra ribotas, palyginti su asmenimis, nesančiais tokioje padėtyje. Tokiais atvejais lemiamą reikšmę turi ne tik pati

aplinka, bet ir individuali asmens būseną bei galimybę atsilaukti prieš patiriamą poveikį. Šiame skyriuje analizuojama ne tik aplinka, kurioje pareiškėjai patyrė žeminantį orumą elgesį, bet ir atvejai, kuomet nukentėjusiojo būklė turėjo didelės arba lemiamos įtakos EŽTT sprendimui. EŽTT praktika rodo, kad pažeidžiamoje padėtyje atsidūrę asmenys yra ypač jautrūs ir turi didesnę tikimybę patirti orumą žeminantį elgesį, patenkantį į Konvencijos 3 straipsnį.

Pažeidžiama aplinka. Daugeliu atvejų, kai EŽTT pripažįsta žeminantį orumą elgesį, asmuo yra valstybės institucijų kontrolėje. Jis privalo paklusti nustatytai tvarkai ir taisyklėms, kurios yra nusistovėjusios ir sunkiai pakeičiamos, net jei jos yra netinkamos ir pažeidžia asmens teises. Šią problemą puikiai atspindi jau šiame darbe minėta byla *S.P ir kiti prieš Rusiją*, kurioje kalėjime dėl nerašytų taisyklių (vyravo hierarchija), kaliniai patyrė žeminantį elgesį. Valstybės institucijos nesiėmė jokių veiksmų, kad užkirstų kelią kalinių skirstymui pagal sluoksnius, dėl kurių kaliniai atsidūrė pažeidžiamoje aplinkoje. Taigi, pažeidžiama aplinka įtakoja žeminantį orumą elgesį. Didžiąją dalį situacijų sudaro suimtųjų ir kalinamųjų asmenų skundai dėl kalinimo įstaigų personalo netinkamo elgesio ar netinkamų kalinimo sąlygų. Netinkamos kalinimo sąlygos yra dažnai pasitaikanti problema. „Valstybė privalo užtikrinti, kad asmuo būtų sulaikytas tokiomis sąlygomis, kurios neprieštaruoja jo žmogiškajam orumui, kad priemonės vykdymo būdas, metodas šiam asmeniui nesukeltų kančių, kurios viršytų neišvengiamą lygmenį, reikalaujamą kalinimo praktinių poreikių, bei kad būtų apsaugoti asmens sveikata ir gerovė“ (EŽTT 2001 m. liepos 24 d. sprendimas byloje *Valašinas prieš Lietuvą*). Taigi, nors įkalinimo įstaigoje atsidūrę asmenys yra nuteisti už padarytus nusikaltimus, jų buvimas tokioje aplinkoje neturi varžyti jų teisių daugiau nei tai numato pati bausmė. Daugelio nagrinėtų atvejų analizė rodo, kad valstybė ir jos atsakingos institucijos neįvykdė pareigos užtikrinti tinkamas kalinimo sąlygas, kurios nežemintų asmens orumo, taip pažeisdami šią teisę.

Kaip ir minėta, pažeidžiama aplinka dažniausiai nustatoma tada, kai kalinimo sąlygos neatitinka būtinų humanitarinių ir teisinių standartų – perpildytos kameros, ribotas aktyvumo lygis, higienos priemonių nesuteikimas, nepakankamas gryno oro ir šviesos pateikimas į patalpą ir pan. Taip pat, įkalinimo įstaigos personalo nesuteikiama ar netinkamai suteikiama pagalba – neužtikrinta arba blogai užtikrinta kalinio medicininę priežiūrą. Tokios problemos iškeltos bylose: *Peers prieš Graikiją*, *Mandic ir Jovic prieš Slovėniją ir Štruel ir kiti prieš Slovėniją*, *S.P. ir kiti prieš Rusiją*. Kaip pažymima mokslinėje literatūroje: „Be žmogaus orumą atitinkančio minimalaus gyvenamojo ploto, kuris yra vienas svarbiausių nedidelėje

erdvėje praleidžiant ne vienerius metus, svarbios yra kitos buitinės sąlygos: natūrali šviesa dienos metu gyvenamosiose patalpose, vėdinimas, tinkama temperatūra ir oro drėgnumas, galimybės netrukdomai naudotis tualetu, galimybės nusiprausti ir išsiskalbti drabužius, patalynės keitimas, tinkamas ir įvairus maistas, galimybės apsipirkti, išpažinti savo tikėjimą, sportuoti ir kt.“ (G. Sakalauskas et al. 2019, p. 42). Tokie pažeidimai ir aplinka, ne išimtis ir šiuo atveju, lėmė ne tik fizinį diskomfortą, bet ir psichologinę kančią, kuri prilygo žeminančiam elgesiui.

„Žmogaus orumą žeminančios kalinimo sąlygos didžiąją dalimi – valstybės politikos ir nepakankamų ekonominių išteklių pasekmė (...). EŽTT praktikos tendencijos leidžia teigti, kad netinkamos kalinimo sąlygos, kurioms daug įtakos daro ekonominiai ar kiti organizaciniai veiksniai, nepateisina žmogaus teisių pažeidimo“ (Nikartas, 2013, p. 12). Dėl šios priežasties daugeliu atveju EŽTT, valstybę pripažino kalta dėl pareiškėjų skundų šiais klausimais. Nors nusikaltimą padarę asmenys yra kalti, o jų priešingi teisei veiksmai smerktini, vis dėlto užtikrinti kaliniams žmogaus orumo nežeminančias sąlygas visų pirma yra valstybės pareiga. Valstybė turi užtikrinti, kad atsakingi darbuotojai ar kiti pareigūnai laikytųsi šių sąlygų ir nuo jų nenukryptų. Taigi, kiekvienas sulaikytas ir įkalintas, negali patirti daugiau nepatogumų nei tai atneša pati įkalinimo bausmė, o aplinka turi atitikti žmogaus teises.

Ne tik kalinimo įstaigose aplinka gali būti lemiamu veiksniu žeminančiam elgesiui, o taip pat ir kitos vietos, tokios kaip teismo salė, policijos nuovada ar kita aplinka (pvz. sulaikymo momentas), kurioje dažnai aptinkami ir policijos pareigūnų ar kitų valstybės tarnautojų neleidžiami veiksmai. „Valstybių pareiga yra organizuoti savo teismų sistemas taip, kad jų teismai galėtų atitikti visus sąžiningo proceso reikalavimus“ (EŽTT 1994 m. kovo 23 nuosprendis byloje *Muti prieš Italiją*). Ryškios, jau minėtos šiame darbe, bylos dėl pažeidžiamos aplinkos – *Karachentsev prieš Rusiją*, šioje byloje žeminantis orumą elgesys pripažintas dėl asmens laikymo narve teismo posėdžio metu, nors jis ir nebuvo tiesiogiai teismo salėje, o buvo transliuojamas vaizdo priemonėmis tiesiogiai vaizdo salėje esantiems asmenims. Panaši situacija pastarajai – *Svinarenko ir Slyadnev prieš Rusiją*. Joje asmenys laikyti narve, tačiau šį kartą tiesiogiai teismo salėje. Taip pat galima paminėti bylas, kuomet pažeidžiamoje aplinkoje atsidūrė nukentėjusieji dėl priklausymo nuo tam tikrų aukštesnės pareigas užimančių asmenų valdžios arba dėl savo padėties (nepilnametystė, sulaikytasis). Pavyzdžiui, byloje *Tyrer prieš Jungtinę Karalystę*, asmuo buvo nubaustas rykštėmis per sėdmenis, kai policijos nuovadoje jį laikė keli pareigūnai, o vienas iš jų sudavė smūgius. Dar viena byla *Ribitsch prieš Austriją*, kurioje teismas nustatė, o vyriausybė neginčijo įrodymo,

kad pareiškėjui sukelti sužalojimai įvykdyti policijos areštinėje. Byloje *Rivas prieš Prancūziją* nekelia klausimų faktas, kad pareiškėjas sužalojimus patyrė sulaikymo metu kai sulaikymą kontroliavo policijos pareigūnai. *Anzhelo Georgiev ir kiti prieš Bulgariją* byloje policijos pareigūnų smurtas panaudotas prieš tam tikrus asmenis įsiveržus į bendrovės biurus, kur darbuotojams buvo duoti liepimai policijos pareigūnų operacijos metu (gultis ant grindų, nejudėti, nieko neliesti), kas sukėlė žeminantį orumą elgesį. Taigi, ne tik vieta gali būti kaip veiksnys, pažeidžiantis asmens orumą, bet ir asmenų, užimančių pareigas valstybės valdžios institucijose, ar kitų aukštesnės pareigas užimančių asmenų veiksmai. Visas šias minėtas situacijas jungia tai, kad asmuo, patirdamas žeminantį orumą elgesį, buvo tokioje aplinkoje, kuri visų pirma varžė galimybę pasipriešinti, o visų antrą už šią aplinką atsakingos buvo valdžios institucijos ir jiems dirbantys asmenys. O juk teismas yra pažymėjęs, kad: „policijos sulaikyti asmenys yra pažeidžiamoje padėtyje ir kad valdžios institucijos turi pareigą juos apsaugoti“ (EŽTT 2004 m. balandžio 1 d. sprendimas byloje *Rivas prieš Prancūziją*). Šiuose atvejuose, nors asmuo visiškai buvo pareigūnų ir kitų atsakingų asmenų rankose, vis vien patyrė žeminantį orumą elgesį.

Iš EŽTT nagrinėtų bylų ryškiai pastebima tendencija, kad teismas dažnu atveju, tam kad pripažintų žeminantį elgesį, neretai vertina ir valstybės (atsakingos institucijos) veiksmus. Kitaip tariant, didelę reikšmę turi institucijų abejingumas susiklosčiusiai situacijai. EŽTT pažymi: „valstybės atsakomybė pagal 3 straipsnį gali kilti už „gydymą“, kai pareiškėjas, esant aplinkybėms, visiškai priklausomoms nuo valstybės paramos, susidūrė su pareigūnų abejingumu, kai atsiduria rimto nepritekliaus padėtyje arba yra nesuderinama su žmogaus orumu“ (EŽTT 2009 m. birželio 18 d. sprendimas byloje *Budina prieš Rusiją*).

Kaip pavyzdys, byla *Ebedin prieš Turkiją*, kurioje pareiškėjas skundėsi dėl netinkamos medicininės priežiūros jam kalint kalėjime. Atitinkamos institucijos neatsižvelgė į jo prašymą maitinti jį pagal gydytojo nurodytus dietos reikalavimus (kalinys sirgo diabetu ir vainikinių arterijų liga). Nors byloje pažymėta, kad tam tikri ligonių receptai, parengti pagal medicinos reikalavimus, priklauso nuo dienpinigių, teismas aiškiai pažymėjo, kad: „atsisakymas maitinti pareiškėją pagal jo receptus negali būti pateisinamas ekonominiais sumetimais (...)“ (žr. bylą *Ebedin prieš Turkiją*). „Nacionalinės valdžios institucijos nereagavo į daugybę prašymų, kuriuos pareiškėjas teigia pateikęs, kad gautų maistą, atitinkantį jo sveikatos būklę (...), todėl teismas mano, kad dėl savo aplaidumo vidaus valdžios institucijos nesiėmė reikiamų veiksmų, kad apsaugotų pareiškėjo sveikatą ir gerovę, todėl nesuteikė jam tinkamų kalinimo sąlygų, atitinkančių žmogaus orumą“ (EŽTT 2018 m. kovo 13 d. sprendimas byloje *Ebedin prieš*

Turkiją). Kita byla *Mouisel prieš Prancūziją*, kurioje pareiškėjas ginčija valdžios institucijos veiksmus, pasireiškusius netinkamomis sąlygomis kalėjime. Asmuo, sergantis limfoleukemija teigė, kad valdžios institucijos delsė jį paleisti, nepaisant gydytojų rekomendacijų, o į ligoninę buvo transportuojamas sukaustytas antrankiais ir grandinėmis. Teismo surinkti įrodymai (nuolat blogėjanti ir vis labiau nesuderinama su įkalinimu pareiškėjo sveikatos būklė, ataskaitoje išreikštas susirūpinimas dėl sudėtingo vėžio gydymo kalėjimo sąlygomis, rekomendacija jį perkelti į specializuotą gydymo įstaigą, akcentuota psichologinė būseną, kurią apsunkino ligos sukeltas stresas ir kuri darė įtaką tiek jo gyvenimo trukmei, tiek sveikatos būklės blogėjimui, medicinos specialisto raštas apie prastėjančią sveikatą ir tik laikiną ligos remisiją) leido daryti išvadą, kad buvo pažeistas Konvencijos 3 straipsnis, nes valstybės institucijos neatliko savo pareigos saugoti fizinę gerovę. Teismas konstatavo: „Visos šios aplinkybės rodo, kad ieškovės liga progresavo ir kad kalėjimas buvo menkai aprūpintas su liga susitvarkyti, o kalėjimo administracija nesiėmė jokių specialių priemonių. Tokias priemones galėjo apimti pareiškėjo paguldymas į ligoninę arba jo perkėlimas į bet kurią kitą įstaigą, kur jis galėtų būti stebimas ir prižiūrimas“ (EŽTT 2002 m. lapkričio 14 d. sprendimas byloje *Mouisel prieš Prancūziją*).

Dar daugiau, jau anksčiau minėta byla *Topekhin prieš Rusiją* (kalėjime paralyžiuotam asmeniui nebuvo suteikta reikiama priežiūra ir personalo neatsakingumas buvo pripažintas žeminančiu orumą elgesiu). Nors šioje situacijoje vyriausybė prieštaravo pareiškėjo skundai, teismas padarė išvadą, kad vyriausybė turėdama pareigą įrodyti priešingai, nepateikė jokių įrodymų (registracijos žurnalų informacijos, gydytojų pažymų, darbuotojų pareiškimų liudijančių tinkamą priežiūrą). Pareiškėjo nuoseklūs ir argumentuoti įrodymai leido teismui daryti išvadą dėl netinkamo elgesio ir institucijų aplaidumo nevykdant savo pareigų. Gavus medicinos eksperto išvadą buvo konstatuotas valdžios institucijų aplaidumo požymis, o tiksliau: „išsivysčiusios pragulos rodė, kad pareiškėjas nebuvo reguliariai prižiūrimas, priverstas daug laiko praleisti lovoje padėtyje, nebuvo reguliariai maudomas“ (EŽTT gegužės 10 d. sprendimas byloje *Topekhin prieš Rusiją*). Taigi, ir šioje byloje valstybės institucijos buvo aplaidžios. Svarbu, kad tai nėra vienintelės bylos, kuriose pastebimas atsakingų institucijų abejingumas. Galima įvardyti ir tokias reikšmingas šiame kontekste bylas kaip *Price prieš Jungtinę Karalystę* (pareiškėja, turėjusi sveikatos problemų, ir iškviestai gydytojai patvirtinus pareiškėjos skausmus bei išreiškus nerimą dėl jos būklės, valdžios institucijos nesiėmė jokių veiksmų, būtinų užtikrinti aukai tinkamas sąlygas ar paleidimą). *Bamouhammad prieš Belgiją* (valdžios institucijos neužtikrino tinkamo kalinčio asmens

gydymo, nes jį nuolat parkėlinėjo, nors buvo galima to išvengti). Apibendrinant, visų minėtų bylų atvejais valdžios institucijos buvo abejingos ir nesiėmė reikiamų veiksmų, kad ištaisytų ar stengtųsi pagerinti susiklosčiusią padėtį. Todėl toks veiksnys, kaip institucijų abejingumas, prisideda prie pažeidžiamos aplinkos žeminančio orumą elgesio kontekste.

Pažeidžiama asmens būklė – tai visos nagrinėtos situacijos, kurios apima atvejus kai pripažintas žeminantis orumą elgesys kilo dėl sudėtingos asmens sveikatos. Asmens sveikata labai dažnai lemia netinkamą institucijų elgesį, nes sergantieji kelia didesnius iššūkius valdžios institucijoms nei sveiki asmenys. „Konvencijoje nėra jokios nuostatos, konkrečiai susijusios su asmenų, kuriems atimta laisvė padėtimi, jau nekalbant apie tai, kad jie serga, tačiau negalima atmesti galimybės, kad sergančio asmens sulaikymas gali sukelti problemų (...), bet Konvencijos 3 straipsnis negali būti aiškinamas kaip nustatantis bendrą pareigą paleisti sulaikytuosius dėl sveikatos priežasčių, jis vis dėlto nustato valstybės pareigą saugoti asmenų, kuriems atimta laisvė fizinę gerovę, pavyzdžiui suteikiant jiems reikiamą medicininę pagalbą“ (EŽTT 1994 m. sausio 28 d. sprendimas byloje Hurtado prieš Šveicariją). Institucijų vaidmuo šiame kontekste itin svarbus, nes jos privalo užtikrinti, kad tokie asmenys nepatirtų daugiau nepatogumų, nei neišvengiamai sukelia pats įkalinimas.

Vienas iš pavyzdžių – *Price prieš Jungtinę Karalystę* byloje, kurioje pareiškėja patyrė žeminantį elgesį. Pareiškėja kentėjo nuo visų keturių galūnių nepakankamumo ir inkstų problemų, tačiau nuosprendį (įkalinimą) priėmęs teisėjas neužtikrino tinkamų patalpų ir sąlygų jos sunkiai sveikatos būklei. Dėl šios priežasties pareiškėja atsidūrė sąlygose, kuriose jai buvo pavojingai šalta, ji negalėjo nueiti į tualetą ir atitinkamai pasirūpinti savimi. Pirmąją sulaikymo naktį ji buvo patalpinta vienoje iš kambarų, kur dėl savo sveikatos būklės negalėjo pajudėti ir sušilti (dažnai skundėsi peršalimu). Gydytojos apžiūros metu nustatyta, kad pareiškėja negali naudotis lova ir į ją atsigulti, o turi miegoti neįgaliojo vežimėlyje. Nustatytos aplinkybės liudijo, kad: „kamera (...) nebuvo pritaikyta jos poreikiams (...), o ją slaugę slaugytojai ir kalėjimo pareigūnai buvo nejautrūs ir mažai padėjo“ (EŽTT 2001 m. liepos 10 d. sprendimas byloje Price prieš Jungtinę Karalystę). Nors dar prieš paskiriant bausmę buvo gerai žinoma apie pareiškėjos sveikatos problemas, o įrašai rodė, kad policija ir kalėjimo valdžia suprato, jog negalės tinkamai patenkinti jos specialių poreikių, vis tiek buvo skirtas įkalinimas sąlygomis, nepritaikytoms tokios būklės asmeniui. Taigi, sunki sergančiosios sveikatos būklė turėjo įtakos žeminančiam orumą elgesiui. Kitoje byloje, *Bamouhammad prieš Belgiją*, teismas pažymėjo, kad nėra abejonių, kad pareiškėjas sulaikymo metu kentėjo dėl savo pažeidžiamos psichinės sveikatos būklės. Ši būklė reikalavo nuolatinės priežiūros (ne tik

psichologinės, bet ir psichiatrinės), o pareiškėjo sulaikymo trukmė tik pablogino jo būklę. Teismas konstatavo, kad nors sveikatos sutrikimus galėjo lemti ne tik asmeninė patirtis, bet ir sulaikymas, tačiau teismui įvertinus visas aplinkybes pakanka konstatuoti, kad: „valdžios institucijos, priimdamos sprendimus dėl asmens kalėjimo režimo ir tolesnio suėmimo, turėjo bent kažkiek jau atsižvelgti į pareiškėjo psichinės sveikatos būklę“ (EŽTT 2015 m. lapkričio 17 d. sprendimas byloje *Bamouhammad prieš Belgiją*). Taigi, kaliniai sergantys psichikos sutrikimais ar kitomis ligomis – labiau pažeidžiami nei kaliniai, nesergantys ir neturintys sveikatos problemų, todėl jiems turi būti suteikiamos tokios sąlygos, ir gydymas, kurios leistų atlikti paskirtąją bausmę. Dar daugiau bylų, kurios akcentuoja žeminantį orumą elgesį susijusį su asmens pažeidžiama sveikatos būkle yra *Keenan prieš Jungtinę Karalystę*, *Mouisel prieš Prancūziją*, *Topekhin prieš Rusiją* ir kt. Apibendrinant, asmens sudėtinga sveikatos būklė gali lemti didesnę pažeidžiamumą ir prisidėti prie žeminančio orumą elgesio pripažinimo.

Asmens pažeidžiamumas gali priklausyti ne tik nuo aukos sveikatos būklės, bet ir nuo kitokios padėties. Pvz. vienoje EŽTT byloje teigiama: „tiek jaunas pareiškėjo amžius, tiek jo sveikatos būklė yra svarbios aplinkybės vertinant, ar buvo pasiektas minimalus sunkumo lygis“ (EŽTT 2016 m. kovo 23 d. sprendimas byloje *Blokhin prieš Rusiją*). EŽTT praktikoje didelė dalis sprendimų dėl žeminančio orumą elgesio susijusi su ypatingai pažeidžiamomis asmenų grupėmis, ypač nepilnamečiais, kadangi šiems asmenims reikalinga didesnė apsauga. Nepilnamečiai yra lengvesnės aukos smurto ir kitokio netinkamo elgesio atvejais, kadangi jais paprastai lengviau manipuliuoti, įbauginti, palaužti tiek fiziškai, tiek psichologiškai. Dėl mažesnės gyvenimiškos patirties ir naivumo jie labiau pažeidžiami nei suaugę. Vaiko teisių Konvencija yra svarbus tarptautinis dokumentas, kuris ne išimtis minimas ir EŽTT sprendimuose. Nors EŽTT tiesiogiai netaiko JT Vaiko teisių Konvencijos, tačiau dažnai remiasi šiuo dokumentu kaip tarptautiniu standartu vaiko teisių apsaugai užtikrinti. Konvencijos teksto 1 straipsnis numato: „Šioje Konvencijoje vaiku laikomas kiekvienas žmogus, neturintis 18-os metų, jei pagal taikomą įstatymą jo pilnametystė nepripažinta anksčiau“ (Vaiko teisių Konvencija, 1995). Taigi, daugumoje EŽTT bylų, nepilnametis yra asmuo nesulaukęs aštuoniolikos metų. Kadangi kiekviena byla buvo išsamiai aptarta anksčiau, šiame poskyryje darbo autorė nemato prasmės dar kartą analizuoti, tik paminima, kuriose iš jų žeminančio elgesio auka tapo nepilnametis: *Tyrer prieš Jungtinę Karalystę*, *Assenov ir kiti prieš Bulgariją*, *Rivas prieš Prancūziją*. Taigi, pažeidžiamai būklei priskiriami ir atvejai, kai žeminančio elgesio aukomis tapo nepilnamečiai.

Apibendrinant, nustatyti žeminančio orumą elgesio vertinamieji kriterijai: fizinis ir (ar) psichinis skausmas, nukentėjusiojo subjektyvus suvokimas, pažeidžiama aplinka ir asmens būklė. Išanalizavus EŽTT praktiką ir įvairius teisės šaltinius, galima teigti, kad kankinimas ir žeminantis orumą elgesys skiriasi savo sunkumu. Kankinimas laikomas pačia sunkiausia draudžiamo elgesio forma, o žeminantis elgesys – švelniausia. Šių formų atribojimui naudojami vertinamieji kriterijai. Nors kai kurie kriterijai gali pasirodyti giminingi, tačiau pastebimas skirtumas. Kančių prasme – kankinimo atveju skausmas ir kančia intensyvesnės. Kankinimas dažniausiai siejamas su tam tikru tikslu, tuo tarpu žeminančio orumą elgesio kontekste nebūtinai aptinkamas tikslas. Nukentėjusiojo subjektyvus suvokimas, labiau akcentuojamas ir turi didesnę reikšmę žeminančio elgesio kontekste.

3. LIETUVOS IR KITŲ ŠALIŲ LYGINAMOJI ANALIZĖ IR KITI BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS KLAUSIMAI

3.1 Kankinimas ar kitoks itin žiaurus elgesys Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 129, 135, 138 straipsnių kontekste

„Didelis EŽTK (...) 3 straipsnių pažeidimų skaičius sudaro nepalankų įspūdį apie valstybę, t. y. galima teigti, kad toje valstybėje nepakankamai vertinama žmogaus gyvybė, jo sveikata ir orumas, kad į smurtinį elgesį valstybės institucijos visai nereaguoja arba tai daro atmetinai. Tokios EŽTT bylos atsiliepia ir valstybės biudžetui, nes pareiškėjams priteisiamos gana nemažos kompensacijos“ (Goda, 2021). Taigi svarbu pabrėžti, kad valstybė privalo ne tik užtikrinti žmogaus teisių apsaugą, kad asmuo nepatirtų, kurios nors Konvencijos 3 straipsnyje numatytos netinkamos elgesio formos, bet ir prisiimti atsakomybę už savo pareigūnų veiksmus, jei tokie pažeidimai įvyksta. Kaip jau apžvelgta, BA už Konvencijoje numatytą kankinimą ir žeminantį orumą elgesį kyla tik tam tikrą statusą turintiems asmenims (viešosios valdžios pareigūnams arba kitas oficialias pareigas einantiems asmenims). Automatiškai kyla klausimas, kaip su privačių asmenų BA už veiksmus prilyginamus šioms elgesio formoms. Šiuo aspektu itin svarbus tampa nacionalinis reguliavimas, kadangi nacionalinė teisė numato atsakomybę fiziniams asmenims. Šioje darbo dalyje analizuojama, kaip kankinimo ir žeminančio orumą elgesio požymiai atsispindi Lietuvos baudžiamajame kodekse (toliau – BK). Siekiant aiškiau apibrėžti nagrinėjamo dalyko ribas, analizuojamas BK numatytas kankinimas ir kitoks itin žiaurus elgesys nužudymo bei sveikatos sutrikdymo straipsnių kontekste. Lietuvos Respublikos BK 17 (Nusikaltimai žmogaus gyvybei) ir 18 (Nusikaltimai žmogaus sveikatai) skyriuose, nors iš pirmo žvilgsnio negalime aptikti BK straipsnio tiesiogiai apibrėžiančio, pavyzdžiui: kankinimas ar žeminantis orumą elgesys nužudant ar sutrikdant sveikatą ar kitų panašių formuluočių, tačiau šių skyrių straipsniai – 129 straipsnis (nužudymas), 135 ir 138 straipsniai (atitinkamai sunkus ir nesunkus sveikatos sutrikdymas) vis dėlto numato BA už veiksmus atliktus: „kankinant ar kitaip itin žiauriai“ (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000). Šio magistro darbo hipotezė, kad EŽTK 3 straipsnio elgesio formos – kankinimas ir žeminantis orumą elgesys, turi sąsają su BK kvalifikuojančiais požymiais kankinimas ir kitoks itin žiaurus elgesys. Tačiau prieš pradedant nagrinėti šią hipotezę, svarbu išanalizuoti, ar šie terminai laikomi atskirais požymiais ar kvalifikuojami kartu. Viena iš kylančių problemų – šių terminų atribojimas. Doktrinoje vyrauja įvairių nuomonių, kad terminai kankindamas ir kitoks itin žiaurus elgesys yra

tapatinami (suprantamas kaip vienas požymis), pavyzdžiui, moksliniame straipsnyje autoriai išdėstė poziciją, kad itin žiaurus elgesys nuo kankinimo nesiskiria, nes šie terminai persipina dėl atsiradusių padarinių ir ribos yra subjektyvios, o tiksliau teigiama: „(...) itin žiaurus elgesys – labai pavojingos tyčinės veikos, taip pat pasižyminčios itin stipriu asmeniniu sukeliamu fiziniu ir (ar) psichiniu skausmu arba didele fizine ar psichine kančia, pasekmės savo pobūdžiu, pavojingumu, žiaurumu, intensyvumu bei stiprumu iš esmės prilygsta kankinimo sukeliams padariniams.“ (Jurka ir Jurkienė, 2021, p. 5). Vis dėlto skaitant straipsnių formuluotę pažodžiui, sąvokas skiriantis žodis „ar“ gali kelti prieštaravimą tokioms nuomonėms, nes šis jungtukas suponuoja pasirinkimą tarp dviejų alternatyvų. Todėl šiame darbe, remiantis Lietuvos teismų praktika, siekiama išanalizuoti ir atskirti šias sąvokas.

3.1.1 Kankinimo ir kitokio itin skausmingo elgesio požymių atribojimas

Vien remiantis 2004 m. Lietuvos Aukščiausiojo teismo senato nutarimu, galima daryti išvadą, kad egzistuoja atskirtis tarp šių elementų. „Kankinimas – tai tam tikrą laiką trunkantys veiksmai, sukeliantys dideles fizines, dvasines kančias nukentėjusiajam tiesioginiu poveikiu į jo kūną arba sudarantys sąlygas kilti tokioms kančioms (...). Nužudymas kitaip itin žiauriai yra tada, kai gyvybė atimama itin skausmingu būdu (...) arba padarant nukentėjusiajam daug kūno sužalojimų. (...) Nužudymas itin žiauriai gali būti pripažintinas ir tada, kai prieš atimant gyvybę ar jos atėmimo metu iš nukentėjusiojo buvo tyčiojamas (...) taip sukeliant jiems dideles dvasines kančias“ (LAT senato birželio 18 d. nutarimas, 2004). Kaip matyti, žiaurumo modelių turinys aiškinamas atskirai, todėl jie laikytini dviem savarankiškais požymiais. Drakšas ir Valutytė savo straipsnyje taip pat paminėjo, kad: „kankinimas, LAT manymu, yra tik viena iš ypatingo žiaurumo formų. Kita alternatyvi forma yra itin skausmingas“ (Drakšas ir Valutytė, 2010, p. 50). Remiantis šiais argumentais, galima daryti pirminę išvadą, kad tai ne tas pats požymis, o du savarankiški veikos padarymo būdai, numatyti atitinkamų straipsnių (129, 135, 138) 2 dalies 6 punktuose (nors pateiktame pavyzdyje remtasi būtent 129 straipsnio 2 dalies 6 punktu, tačiau, kadangi visi minėtų straipsnių: „numatyti analogiškai kvalifikuojamieji požymiai“ (Aliukonienė, 2005, p. 20), tai tapčias išvada galima daryti ir sveikatos sutrikdymų straipsnių kontekste.

Nužudymas – „kiekvienas nužudymas savaime vertinamas kaip nežmoniškas ir žiaurus veiksmas, tačiau papildomų požymių (kankindamas ar kitaip itin žiauriai) buvimas kaltininko veiksmuose gali būti konstatuojamas atsižvelgiant į veikos padarymo būdą (...), taip pat ir kitas

aplinkybes, iš kurių galima spręsti apie ypatingą nusikaltimo arba paties kaltininko žiaurumą“ (LAT 2018 m. lapkričio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-316-1073/2018). Kadangi ne kartą teismo praktikoje pažymėta, kad: „itin žiauriai suprantamas kaip veika, kai gyvybė atimama (...) padarant nukentėjusiajam daug kūno sužalojimų (...)“ (LAT 2011 m. gegužės 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-253/2011), todėl teismas, vienoje iš nutarčių, įvertinęs visas aplinkybes, konstatavo, kad kaltininko smūgiai plaktuku į nukentėjusiojo galvą sukėlė kūno sužalojimus, atitinkančius itin žiauraus elgesio požymį. „Kaltininkas sudavė 12 smūgių plaktuku per trumpą laiko tarpą, smūgiai sekė vienas paskui kitą, mirtis įvyko kelių minučių laike, po suduotų smūgių ir kraujo išsiliejimo į galvos smegenis, nukentėjusysis ypatingų kančių dėl to nejautė“ (Vilniaus apygardos teismo 2013 m. kovo 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-29-209/2013). Kita byla, kurioje veika kvalifikuotina kaip nužudymas itin žiauriai, kaltininkui nušovus auką (netikėtai paleidžiant du šūvius į galvą) prie jo mažametės dukros. Pasikartojant, nužudymas itin žiauriai gali būti ne tik tuomet, kai gyvybė atimama padarius kūno sužalojimus, bet ir tais atvejais, kai auka nužudoma artimųjų akivaizdoje, sukeliant didelę kančią. Šiuo atveju nužudymas artimųjų akivaizdoje taip pat patenka į nužudymo itin žiauriai reguliuojamą sritį ir įvykdytas sukeliant dideles dvasines kančias. „Mergaitė suprato prieš jos tėvą įvykdytos nusikalstamos veikos esmę, tai patvirtina jos reakcija (...) isteriškas riksmas ir (...) klykimas.“ (LAT 2017 m. sausio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-55-699/2017). Taigi, pastarųjų dviejų bylų atveju, auka nesikankino ilgą laiką ir mirė iš karto arba per trumpą laiką, todėl kankinimo būdas nebuvo inkriminuotas, tačiau dėl itin žiauraus pobūdžio veiksmai negalėjo būti kvalifikuojami pagal paprastąją straipsnio sudėtį.

„Bylose dėl sveikatos sutrikdymo itin žiauraus nusikaltimo padarymo būdas paprastai konstatuojamas, kai kitas žmogus sunkiai sužalojamas, pavyzdžiui, pilant jam ant kūno verdantį vandenį, apipilant veidą sieros rūgšties tirpalu, daug kartų duriant peiliu į veidą, kaklą ir pan.“ (LAT 2022 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-266-648/2022). Sveikatos sutrikdymo ir nužudymo atvejais, kai veika padaroma itin žiauriai, esminis skirtumas – padariniai, nes abiem atvejais būdingas didelių fizinių ir (ar) dvasinių kančių sukėlimas. Byla, kurioje: „Kaltinamasis jau pirmaisiais smūgiais apsvaigino nukentėjusįjį, ir toliau, jam nesipriešinant prieš jį smurtavo, sudavė jam smūgius keptuve (...) dūrė tris kartus peiliu, todėl teismas šiuos besitęsiančius kaltinamojo veiksmus vertina kaip itin žiauraus žalojimo požymius“ (Šiaulių apylinkės teismo Šiaulių rūmų 2023 m. birželio 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-823-632/2023). Šiuo atveju, kaltinamasis padarė nesunkų

sveikatos sutrikdymą itin žiauriu būdu. Sunkus sveikatos sutrikdymas sužalojant žmogų: „Itin žiauriai sunkiai sužalojo nukentėjusįjį, dėl to buvo nepataisomai subjaurotas nukentėjusiojo asmens kūnas“ (LAT 2015 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-193-507/2015). Apibendrinant, minėtose bylose pastebima, kad argumentuodamas, teismas įvardijo tik ypatingai žiaurų požymį (kankinimo požymis neminimas). Kai NV padarymo būdas neatitinka kankinimo požymių, teismas vertina, ar veika sukėlė ypatingas kančias ir skausmą ir, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, kvalifikuoja ją kaip „itin žiaurią“. Analizuojamos bylos rodo, nors NV būdas neprilygo kankinimui, tačiau sukeltos kančios ir skausmas buvo tokios intensyvios, jog veika negalėjo būti taikoma pagal paprastąją sudėtį. Teismas, atitinkamai pagal padarinius (nužudymas, sunkus ar nesunkus sveikatos sutrikdymas) veikas kvalifikavo kaip padarytas „itin žiauriai“, neįvardijant kankinimo. Tai patvirtina, kad šie požymiai suprantami ne kaip vienas bendras kvalifikuojantis požymis.

Ypatingai, sveikatos sutrikdymo bylose, išryškėja kankinimo būdo atribojimas. Teismų praktikoje pažymėtina: „sužalojimo kankinant pripažįstami tokie atvejai, kai nukentėjusiajam sukeliama fizinės kančios jį deginant, mušant ilgą laiką ir suduodant daug smūgių. Nagrinėjamoje byloje surinktais (...) įrodymais nustatyta, kad bendrininkai ilgą laiką nukentėjusiąją mušė, spardė kojomis, mušė kumščiais, medine lazda, metaliniu strypu, pylė ant nukentėjusiosios šaltą vandenį, prievarta girdė alkoholiu, tampė už plaukų, sudavė stikliniu indu, dūrė į kojos sritį. Tokiais neabejotiniais veiksmais (...) sukėlė stiprų fizinį skausmą ir dideles kančias. Visi suprato, kad nukentėjusiąją kankina“ (Kauno apygardos teismo 2018 m. sausio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje 1A-20-245/2018). Kitoje byloje nustatytas kankinimo požymis, kuomet kaltininkas tvirtai suėmęs auką už pėdos, sąmoningai siekdamas sukelti stiprų fizinį skausmą, tai yra kankindamas, suko ją tol, kol pasigirdo traškėjimas, dėl tokių aplinkybių teismas vertino kaltininko veiksmus padarytus kankinimu, kurie sunkiai suluošino auką. Šiuo atveju byloje akcentuotinas kankinimo požymis, atskiriant jį nuo itin žiauraus požymio: „skausmas, kurį sukėlė kaltininkas tam tikrą laiką sukdamas nukentėjusiosios koją, kol ji lūžo. Tai nebuvo momentinis veiksmas. Jis tesėsi tam tikrą laiko tarpą ir todėl laikomas kankinimu“ (Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. spalio 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-139-174/2010). Dar daugiau, byla, kurioje nustatytas kankinimo pobūdis nesunkiai sužalojus auką: „nukentėjusioji buvo stipriai sumušta, ilgą laiką kankinama jos kūną kandžiojant, deginant, pjaustant, tampant už plaukų, dėl ko ji jutusi didelį fizinį skausmą, išgąstį, pažeminimą“ (Klaipėdos apylinkės teismo Klaipėdos miesto rūmų 2015 m. rugpjūčio 25 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-207-890/2015). Teismas,

remdamasis bylos aplinkybėmis, veiksmus prilygino ne kitokiam itin žiauriam elgesiui, o kankinimui, ypač tokių išvadų gausu nesunkių sveikatos sutrikdymų atvejais. Lietuvos teismų praktikoje kankinimo požymis išskiriamas rečiau nei itin žiaurus elgesys, tačiau pripažįstamas esant keliems esminiams elementams. Paprastai kankinimas pabrėžiamas, kai stiprų ir nepakeliamą skausmą aukai kaltininkas sukelia tyčiniaisiais veiksmais, kurį auka turi iškęsti būdama sąmoninga. Nepaprastai reikšmingas laiko veiksnys – kuo ilgiau trunka kančios, tuo labiau tikėtinas kankinimo požymio konstatavimas (yra abejonių). Sistemingumas – daugkartiniai, pasikartojantys veiksmai, dažnai lemia tokio požymio išskyrimą, ypač panaudojant įvairius įrankius ir metodus tiesioginiam kūno žalojimui. Teismas atsižvelgia ir į kitas aplinkybes pvz. negalėjimą pasipriešinti, dvasinę kančią ir pan.

Apibendrinant, analizuojamos bylos patvirtina, kad skausmo ir (ar) kančios intensyvumas buvo didesnis nei paprastoji sudėtis, todėl veikos kvalifikuotos pagal kvalifikuojamąjį požymį kankinant ar kitaip itin žiauriai. Atvejai, kai teismas nenustatė kankinimo būdo, veiksmai buvo prilyginti itin žiauriam elgesiui. Ir atvirkščiai, jei konstatuotas kankinimo būdas, itin žiaurus būdas paprastai nenustatytas. Kvalifikacija buvo grindžiama tik vienu ar kitu požymiu, todėl praktikoje šie požymiai vertinami kaip savarankiški ir tarpusavyje nekonkuruojantys.

Bylos, kuriose kvalifikuojant veiką remiamasi vienu iš analizuojamu padarymo būdu, sudaro didelę dalį, tačiau, kaip minėta, šių požymių atibojimas kelia sunkumų, nes pasitaiko atvejų, kai teismai konstatuoja abu požymius kartu, taip apsunkindami teisės doktrinoje vieningos pozicijos suformavimą. Tačiau analizuojant bylas, kuriose minimi abu požymiai, išryškėja tam tikri probleminiai aspektai, susiję su jų atibojimu ir taikymo nuoseklumu teismų praktikoje. Pavyzdžiui, byla, kurioje buvo įvardyti abu, tiek kankinimas, tiek itin žiaurus būdai, tačiau kvalifikuojami požymiai neišskirti jokių jungtuku. Tai rodo teismų praktikos nepastovumą ir miglotą požiūrį į tai, ar šiuos terminus taikyti kartu ar atskirai. Vis dėlto, nors šie du požymiai nėra siejami jungtuku, remiantis bylos aplinkybėmis galima nustatyti, kokie veiksmai lemia kankinimo, o kokie itin žiauraus elgesio požymius. Byloje nustatyta, kad kaltininkas: „tyčia rankomis ir kojomis sudavė nenustatytą smūgių skaičių į įvairias kūno vietas (...) pasityčiodamas iš nukentėjusiosios ir ją pažemindamas išrengė ją nuogai, paėmęs tyrimo metu nenustatytą pailgos formos daiktą daugybę kartų kišo jį į nukentėjusiosios lytinius organus, sukeldamas dideles kančias ir skausmą“ (Vilniaus apygardos teismo 2016 m. birželio 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-214-898/2016). Kankinimas akcentuoja neteisėtų veiksmų tęstinumą, tiesioginį poveikį aukos kūnui per tam tikrą laiko tarpą, kas

reiškia, kad auka turi iškęsti kančią ilgą laiką, o ne veiksmus atliktus greitai ir netikėtai, nesukeliant ilgalaikių kančių. Kankinimas atskleidžiamas per laiko tarpą, per kurį auka buvo kankinama. Tai rodo, kad auka patyrė skausmą ne vienu prisilietimu, o veiksmai buvo kartojami ir tęstiniai. Nagrinėjamoje byloje aplinkybės rodo, jog aukai suduota *nenustatytas* skaičius smūgių į įvairias kūno vietas, taip pat į lytinius organus *daugybę* kartų kišamas daiktas rodo, kad auka turėjo ilgą laiką kentėti ir nuolat patirti skausmą. Smurtas įvairiose kūno vietose ir daikto kišimas į lytinius organus akivaizdu buvo ne vienkartiniai, o *daugkartiniai*, kas lemia, kad auka patyrė kančią vėl ir vėl. Kitokie itin žiaurūs veiksmai išryškėja per skausmingą būdą (metalinis daiktas daugybę kartų buvo kišamas į lytinius organus, atlikti daugybiniai sužalojimai įvairiose kūno vietose (lyties organai, veidas, pilvas ir kitos jautrios sritys), o išrengimas nuogai, turint tikslą pažeminti ir pasityčioti, dar labiau stiprina neteisėtų veiksmų žiaurumą, nes tai ne tik sukelia fizinį skausmą, bet ir psichologinį, įžeidžiant asmens orumą ir privatumą.

Galima manyti, kad jungtuko nebuvimas galėtų būti tik vienkartinė rašybos klaida, tačiau ši mintis kelia abejonių, kadangi panašūs klausimai kyla ir kitose bylose, sukeliančiose svarstymą dėl teismų nuoseklumo šiuo klausimu. Kitoje byloje teismas konstatavo, kad kaltininko įvykdytas nužudymas padarytas kankinant bei kitaip itin žiauriai, o tiksliau, byloje kaltininkas aukai: „sudavė nenustatytą skaičių smūgių (...), tempė už kojų ir plaukų, (...) pjaunančių savybių daiktu ar įrankiu žalojo nukentėjusiąją“ (Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. liepos 10d. nutartis baudžiamojoje byloje 1A-210-579/2024). Teismas pabrėžė, kad „brutalus elgesys“ ir žalojimas pjaunančiu daiktu ne tik itin žiaurus elgesio požymis, bet ir kankinimo veiksmai, kadangi buvo siekiama sukelti didesnę skausmą. Esminė problema – jungtukų vartojimas. Nors BK 129 str. 2 d. 6 p. suformuluotas jungtuku „ar“, teismas veiką minėtoje byloje kvalifikavo kaip padarytą „kankinant bei kitaip itin žiauriai“. Žodžius skiriantis jungtukas „bei“ suprantamas ne kaip alternatyva, o kaip požymių sutapatinimas. Tai sudaro įspūdį, kad abu požymiai (kankinimas ir itin žiaurus elgesys) – tarsi viena bendra forma, o juk skiriantis žodis „kitaip“ jau pabrėžia itin žiaurus būdo atskirtį nuo kankinimo. Tai apsunkina jurisprudenciją, nes kelia neaiškumų, ar šie požymiai laikomi savarankiškais, ar tapačiais. Todėl teisinėje praktikoje reikėtų vengti dviprasmiškų jungtukų, siekiant aiškesnio požymių atribojimo. Nors vyrauja įvairių bylų, kuriose minimi abu kvalifikuojami požymiai, ir vienuose sprendimuose jie minimi atskiriant tik kableliu, kitose – panaudojant jungtuką (tačiau kitokį nei numatytą BK), vis dėlto, visais atvejais analizuojant faktines aplinkybes pastebimas jų atskyrimas. Taigi, net jei kvalifikuojant veiką paminimi abu, tai dar nepaneigia

prieitos išvados, kad tai du atskiri požymiai. Kiekvienas iš jų turi savo specifinius kriterijus ir aplinkybes, kurie lemia jų atskirą vertinimą.

„Itin žiauraus būdo, kvalifikuotu nusikalstamos veikos sudėties požymiu siekiama diferencijuoti atsakomybę už praktikoje pasitaikančius itin įvairaus pobūdžio nužudymo ar tyčinio sveikatos sutrikdymo padarymo mechanizmus (...)“ (Veršekys, 2013, p. 241). Taigi nors analizė rodo, kad kvalifikuojant NV, požymiai „kankindamas“ ir „itin žiauriai“ vertinami kaip atskiri, jų nereikėtų priešinti, kadangi nusikaltimo padarymo būdas „kitaip itin žiauriai“ praplečia teismų kompetenciją tam tikrus veiksmus kvalifikuoti kaip itin skausmingus, jeigu jie neprilyginami kankinimo būdai ir dėl sunkumo laipsnio negali būti kvalifikuoti pagal paprastąją sudėtį. Apibendrinant, jeigu įstatymų leidėjas nori pabrėžti šiuos požymius kaip tapačius, siūlymas keisti BK tekstą pakeičiant jungtuką „ar“ į jungtuką „ir“, „bei“, kurie nekels abejonių dėl to kad šie požymiai turėtų būti traktuojami kaip vienas ir tas pats. Tačiau, remiantis jau pateiktais argumentais darbo autorės išvada, kad paprastai šie požymiai atskiriami ir kvalifikuojant veiką nustatomas arba vienas, arba kitas būdas, o tais atvejais kai kvalifikuojami kartu, vis vien pastebimas šių terminų išskyrimas, kadangi kiekvieną požymį apibrėžia skirtingos byloje nustatytos aplinkybės, todėl liekama prie pozicijos, kad tai alternatyvūs požymiai, kurie taikomi atskirai.

3.1.2 Lietuvos baudžiamajame kodekso numatytų požymių „kankindamas ar kitaip itin žiauriai“ sąsaja su Europos Žmogaus Teisių Konvencijos terminais „kankinimas“ ir „žeminantis orumą elgesys“

Vertinant kankinantį ar kitokį skausmingą elgesį (BK straipsnio formuluotė – „kankindamas ar kitaip itin žiauriai“) ir jų sąsają su EŽTK draudžiamo elgesio formomis – kankinimu ir žeminančiu orumą elgesiu, būtina palyginti sąvokų turinį. Išskiriant kankinimo terminą, įtvirtintą EŽTK, reikia atsižvelgti į apibrėžimą, pateiktą JT Konvencijos prieš kankinimą 1 straipsnyje, kuriame atsiskleidžia pagrindiniai kriterijai: tyčinis veiksmas, didelis fizinis ir (ar) psichinis skausmas, tikslas bei kaltininko statusas. BK numatytas kankinimo kvalifikuojantis požymis nužudymo ir sveikatos sutrikdymo bylose apibrėžiamas remiantis trukmės, fizinių ir dvasinių kančių bei poveikio formos kriterijais (žr. 2004 m. birželio 18 d. senato nutarimą). Nors EŽTK apibrėžimas yra platesnės apimties nei BK numatytas kvalifikuojantis požymis, Lietuvos teismų praktikoje šis požymis grindžiamas tais pačiais kriterijais kaip ir EŽTK draudžiamo elgesio forma – kankinimas.

Tyčia. Kaip jau išsiaiškinta, tyčinis elgesys yra požymis, glaudžiai susijęs su EŽTK numatyta kankinimo elgesio forma. Ne išimtis ir Lietuvos teismų praktikoje, kurioje tyčios elementas pabrėžiamas analizuojant nužudymo ir sveikatos sutrikdymo kvalifikuojantį požymį „kankindamas“. BK tiek nužudymo, tiek sveikatos sutrikdymo atvejais nurodo, kad šie nusikaltimai padaromi tik: „tiesiogine arba netiesiogine tyčia“ (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras, 2009, p.113) kas lemia, kad kankinimo veiksmai negali būti atliekami dėl neatsargumo – tokia pati išvada padaryta ir analizuojant EŽTT bylas. Lietuvos bylose teismas visada vertina, ar kaltininko veiksmai, susiję su kankinimu, buvo atlikti tyčia, ir atitinkamai priima sprendimą. Pavyzdžiui, vienoje byloje nustatyta, kad kaltininkai: „tyčia, bendrais veiksmais (...) kankindami nesunkiai sutrikdė nukentėjusiosios sveikatą“ (žr. bylą 1A-20-245/2018). Kitoje kankinimo byloje padaryta išvada, kad: „kaltinamojo elgesys patvirtina jį veikus tiesiogine tyčia, tai yra supratu, kad naudodamas smurtą (...) savo veiksmais gali sukelti įvairaus masto sužalojimus“ (žr. bylą 1-214-898/2016). Apibendrinant, kankinantis pobūdis gali egzistuoti tik tada, kai kaltininkas sąmoningai pasirenka veikti tokiu būdu, t. y. siekia nužudyti ar sutrikdyti sveikatą kankindamas. Taigi, tyčios elementas yra svarbus tiek EŽTT aiškinamam kankinimui, tiek Lietuvos BK kvalifikuojančiam požymiui „kankindamas“, todėl tarp jų egzistuoja aiški sąsaja šiuo aspektu.

Fizinis ir (ar) dvasinis skausmas. Skausmo intensyvumą EŽTT bylose vertino pagal sukulto skausmo padarinius (kokios kilo pasekmės, koks gydymas pasibaigus kankinimo veiksams), tuo tarpu Lietuvos teismai didelį dėmesį skiria trukmei. Motyvuojamoje sprendimų dalyje (Lietuvos teismų praktikoje) dažnai pabrėžiamas skausmo ar kančios trukmės aspektas. Pavyzdžiui: „laikotarpiu nuo 03.55 val. iki 06.00 val., kankindami (...) nesunkiai sutrikdė nukentėjusiosios R. J. sveikatą (žr. bylą 1A-20-245/2018). Kitoje byloje nustatyta, kad: „kaltinamieji (...) smurtavo gana ilgą laiką – apie 3 val. Kolegija tokius veiksmus vertina kaip kankinančius, nes tokie ilgą laiką trunkantys veiksmai, sukėlė nukentėjusiajam dideles fizines ir dvasines kančias“ (Vilniaus apygardos teismo 2016 m. balandžio 18 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-124-211/2016). Priešingai, kankinimo požymis nebuvo inkriminuotas byloje, kurioje tėvas nušautas mažametės akivaizdoje, kadangi auka nesikankino ilgą laiką, – nušautas netikėtai, keliais šūviais į galvą. Nors Lietuvos praktikoje šis kriterijus (laiko tarpas) ir užima svarbią vietą kvalifikuojant kankinimo pobūdį nužudymo ir sveikatos sutrikdymo bylose, doktrinoje dėl to kyla abejonių. Pavyzdžiui, Drakšas ir Valutyte teigia: „kiekvienas veiksmas ir įvykis trunka tam tikrą laiką. Žodžiai „tam tikrą laiką trunkantys“ iš principo nenusako absoliučiai nieko (Drakšas ir

Valutytė, 2010, p. 49). Vis dėlto, net ir esant abejonėms dėl veiksmų trukmės, negalima atmesti argumento, kad tiek EŽTT kankinimui, tiek Lietuvos teismai BK kvalifikuojančiam požymiui „kankindamas“ didelį dėmesį skiria sukeltam skausmui ir kančioms nepriklausomai nuo to ar minima laiko trukmė ar ne. Tai rodo, nes Lietuvos praktikoje tokio pobūdžio bylose taip pat vertinama, kokios būklės buvo auka sukeliant kankinimo pojūtį – ar buvo sąmoninga, ar kančios buvo sumažintos dėl neblaivumo. Pavyzdžiui, byloje nebuvo nustatytas kankinimo pobūdis, nes kančių intensyvumas buvo nuslopintas dėl neblaivumo: „nukentėjusysis O. B. buvo neblaivus (...) kas slopino skausmo pojūtį.“ (žr. bylą Nr. 1-29-209/2013).

Nors iš pirmo žvilgsnio EŽTK kankinimo sąvoka nenumato laiko tarpo vertinimo, tačiau analizuojant EŽTT bylas pastebima, kad teismai, nustatydami kankinimo faktą, taip pat pabrėždavo, kiek laiko truko didelės fizinės ir dvasinės kančios. Pavyzdžiui, Soering byloje (žr. aukščiau) pažymėta, kad asmuo buvo kankinamas sistemingai keletą dienų, todėl teigti, kad EŽTT nesiremia laiko kriterijumi, būtų klaidinga, kadangi: „pagrindinis kriterijus, kankinimą skiriantis nuo kitų (...) elgesio formų – psichinio ir fizinio skausmo arba kančios sukėlimo intensyvumas, kurį apibūdina (...): tęstinumas, fizinių ir psichinių padarinių sunkumas“ (Nikartas, 2013, p. 10). Taigi, laiko tarpas yra reikšmingas kriterijus fiziniam ir dvasiniam skausmui, nes kankinimo tęstinumas neabejotinai susijęs vertinant skausmo intensyvumą. Taigi galima teigti, kad BK kvalifikuojantis kankinimo požymis nužudymo ir sveikatos sutrikdymo kontekste turi sąsają su EŽTK kankinimo elgesio formos požymiu – didelis fizinis ir (ar) psichinis skausmas. Dar daugiau, nors EŽTT nagrinėjamosiose bylose psichinėms kančioms suteikiamas didesnis dėmesys nei Lietuvos bylose, greta fizinio skausmo išryškėja ir dvasinės kančios. Tai tik patvirtina, kad vertinimo kriterijai iš esmės išlieka tokie patys.

Tikslas. „Pripažįstant nužudymą padarytu kankinant ar kitaip itin žiauriai reikia įrodyti, kad kaltininkas suvokė savo veikos pobūdį, norėjo ar sąmoningai leido atsirasti veikos rezultatui, kurį sukelia ypatingas žiaurumas (...). Taigi, jeigu kaltininkas ir neturėjo specialaus tikslo nukentėjusįjį nužudyti (...), bet suvokė, kad gyvybė bus neišvengiamai ar galimai tokiu būdu atimta ir sąmoningai pasirinko tokį gyvybės atėmimo būdą, veika kvalifikuojama pagal 129 str. 2d. 6p“ (Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. liepos 10d. nutartis baudžiamojoje byloje 1A-210-579/2024). Kaip matyti, tikslas Lietuvos teismų praktikoje, skirtingai nei EŽTT, nėra toks reikšmingas vertinamasis kriterijus kaip tyčia. Tačiau analizuojant Lietuvos teismų bylas pastebima, kad kai kuriose bylose teismas vis dėlto numato kankinimo tikslą nužudant ar sutrikdant sveikatą. Pavyzdžiui, byloje teismas nustatė, kad: „bendrininkai, panaudodami

smurtą, neteisėtai atėmė laisvę nukentėjusiajai (...) ir nusiveždami į garažą, tęsdami savo nusikalstamus veiksmus, tyčia, bendrais veiksmais *siekdami nuslėpti kitą nusikaltimą* (...) kankindami, nesunkiai sutrikdė nukentėjusiosios sveikatą“ (žr. bylą 1A-20-245/2018). Kitoje byloje, išgertuvių metu, sugyventinei įžeidus vyrą ir jam supykus, jis sunkiai sutrikdė savo šeimos nario sveikatą: „sugyventinė pradėjo priekaištauti, sakė, kad jis jai neištikimas ir santykiauja su vyrais ir gyvūnais“ (žr. bylą 1-139-174/2010). Šiuo atveju kankinimo veiksmai buvo atlikti siekiant nubausti auką už jos žodžius. Tai leidžia tokį tikslą prilyginti EŽTK kankinimo formai, kurios vienas iš tikslų – nubausti už tam tikrą veiksmą. Panašus tikslas pastebėtas ir kitoje jau analizuotoje byloje, kurioje: „smurtas buvo dėl pavydo ir pykčio“ (žr. bylą 1-214-898/2016). Byloje nustatyta, kad vyras, prisiskambinęs moteriai ir supratęs, kad ji girtauja kitų vyrų kompanijoje, o vėliau nebegalėjęs su ja susisiekti pradėjo jos ieškoti. Suradęs panaudojo smurtinius veiksmus, kuriais siekta nubausti auką. Taigi, nors Lietuvos teismai oficialiai neskiria dėmesio ir neišskiria tokio požymio kaip savarankiško, teismų praktikoje galima pastebėti tokias apraiškas, todėl tikslas, kaip kriterijus, siejasi su EŽTK kankinimo sąvoka ir jos taikymu.

Statusas. Tai, kad EŽTK apima BA už kankinimo veiksmus tik valdžios institucijoms, o tuo tarpu Lietuvos BK nužudymo ir sveikatos sutrikdymo apimtyje numato atsakomybę FA, dar nereiškia, kad Lietuvoje, taikant šį kvalifikuojamąjį požymį, BA nenumatyta valdžios pareigūnams, kadangi jų atsakomybė gali būti kvalifikuojama pagal sutaptį. Pavyzdžiui, jeigu valdžios pareigūnas atliktų nužudymą ar sveikatos sutrikdymą kankindamas, jo veika būtų kvalifikuojama pagal sutaptį (BK 129, 135 ar 138 straipsnių atitinkamai su BK 228 str.). BK 228 str. numato BA valstybės tarnautojui ar jam prilygintam asmeniui. Todėl statuso elemento prasme, BK kvalifikuojantis požymis „kankindamas“ turi sąsają su EŽTK numatyta kankinimo elgesio forma, kai NV atlikta valdžios pareigūno.

Atitinkamai išanalizavus kiekvieną kriterijų, galima daryti neabejotiną išvadą, kad Lietuvos BK nužudymo ir sveikatos sutrikdymo atvejais numatytas kankinimo kvalifikuojantis požymis turi sąsają su EŽTK numatyta elgesio forma – kankinimu.

Žeminantis orumą elgesys pasižymi jausmais, dėl kurių auka jaučiasi menkinama ir nepilnavertė, patiria gėdos, baimės jausmą, jai rodoma nepagarba, iš jos tyčiojamasi (žr. Sakalauskas et al. 2019, p. 52). Lietuvoje: „sąvoka „itin žiauriai“ laikomas vertinamuoju požymiu“ (LAT 2016 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-235-222/2016), o tai, kad šis požymis turi sąsają su žeminančiu orumą elgesiu liudija birželio 18 d. senato nutarimas. Jame akcentuojama: „itin žiauriai gali būti pripažinti nužudymai, kai prieš žudymą

ar žudymo metu iš nukentėjusiojo buvo tyčiojamasi, jis verčiamas atlikti žeminančius veiksmus“ (LAT birželio 18 d. senato nutarimas, 1999). Dar daugiau, pasityčiojimu iš nukentėjusiojo laikomas toks atvejis, kai kaltininkas nusikaltimo padarymo metu atlieka nukentėjusiojo garbę ir orumą žeminančius veiksmus arba verčia jį patį atlikti tokius veiksmus prieš save. (LAT gruodžio 23 d. senato nutarimas, 1999). Taigi, vien šioje vietoje galima įžvelgti, kad BK itin žiauraus elgesio kvalifikuojantis požymis pasižymi žeminančiu elgesiu. Nagrinėjant žeminantį orumą elgesį EŽTT bylose išskirti šie vertinamieji kriterijai: fizinis ir (ar) psichinis skausmas, subjektyvus nukentėjusiojo suvokimas, pažeidžiama aplinka ir būklė.

Fizinis ir (ar) psichinis skausmas. Nors EŽTT ne kartą yra pabrėžęs, kad kankinimo atveju fizinis ir psichinis skausmas yra intensyvesnis ir didesnis nei žeminančio orumą elgesio, pastarosios elgesio formos lygmenyje toks patiriamas skausmas užima taip pat reikšmingą vietą. Be abejo, išanalizavus ir Lietuvos teismų praktiką nužudymų ar sveikatos sutrikdymų bylose, kai nusikaltimai padaromi itin žiauriai, taip pat pastebimos fizinio ir (ar) dvasinio skausmo apraiškos. Kaip pažymi Aliukonienė: „kvalifikuojamąjį požymį kankinant ar kitaip itin žiauriai (...) galima apibrėžti kaip tyčinį veikimą ar neveikimą, kuriuo (...) sukeliamos papildomos ypač didelės fizinės ir (ar) dvasinės kančios.“ (Aliukonienė, 2005, p. 22).

Remiantis senato nutarimu, kvalifikuojantis požymis „itin žiauriai“: „nustatomas įvertinus panaudoto smurto pobūdį, jo trukmę, intensyvumą, įrankius, padarytų sužalojimų skaičių, jų lokalizaciją“ (LAT 2020 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-271-976). Pagal tai galima įžvelgti, kad kriterijai – smurto pobūdį, intensyvumas, sužalojimų skaičius ir kt. – tiesiogiai susiję su fiziniu ir (ar) psichiniu skausmu. Žeminančio orumą elgesio vienas iš vertinamųjų kriterijų yra psichinis skausmas, o BK numatytas požymis „itin žiauriai“ taip pat apima tokio pobūdžio kančias. Pavyzdžiui, analizuotoje byloje, nors nukentėjusiajai buvo suduoti smūgiai kumščiais į galvą, kaltininko itin žiaurus elgesys pasireiškė papildomais veiksmais – aukos įstūmimu į šulinį, o tai, kad šulinio dangtis buvo uždengtas, sukūrė aplinkybes, dėl kurių aukai tapo neįmanoma išsigelbėti. Dėl to ji patyrė ne tik fizinį skausmą, bet ir psichinę kančią – bejėgiškumo, sumaišties, baimės, menkavertiškumo jausmus, kurie būdingi žeminančiam elgesiui (LAT 2021 m. gruodžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-15-697/2021). Taip pat byla, kurioje, kaip matyti, atskleidžiamas ne tik fizinis skausmas (asmuo patiria daugybinius sužalojimus 75 trauminiiais poveikiais), bet ir psichinė kančia (kaltininkas teigia naktį girdėjęs iš skausmo vaitojantį tėvą, kas reiškia, kad kol asmuo mirė, jis turėjo jausti baimę, bejėgiškumą ir pan.) (Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. liepos 18d. nutartis byloje 1A-217-499/2024). Priešingai, teismas vienoje iš bylų konstatavo, kad auka

nepatyrė ypatingų kančių, kadangi po smūgių į galvą plaktuku mirtis nukentėjusįjį ištiko kelių minučių laike (žr. byla Nr. 1-29-209/2013). Šioje byloje, nors teismas ir nenustatė psichinių kančių, o tik kūno sužalojimus pasireiškusiais fiziniu skausmu, vis dėlto daugelio bylų atveju matyti, kad tiek fizinis, tiek psichinis skausmas yra vertinamieji požymiai konstatuoti itin žiaurų elgesį. Dar daugiau, byla, kurioje veika kvalifikuota kaip padaryta itin žiauriai ir pasireiškianti didele psichine kančia. Šioje byloje mergaitės tėvas buvo nušautas mergaitės akivaizdoje, o jos veiksmai – rėkimas, tik patvirtina didelę mergaitės psichinę kančią (žr. bylą 2K-55-699/2017). Dar vienoje byloje, specialistas savo pateiktoje išvadoje nurodė, kad nukentėjusioji: „dėl ilgą laiką besitęsiančio žalojimo patyrė skausmą ir dideles fizines kančias“ (Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. liepos 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje 1A-210-579/2024) (aukai suduoti daugybiniai smūgiai, tempimas už plaukų ir kojų bei žalojimas pjaunančiu savybių turinčiu daiktu). Taigi, formuluotė „kitaip itin žiauriai“ skiria didelį dėmesį ne tik fiziniam skausmui, bet ir psichinėms kančioms, todėl turi sąsają su EŽTK elgesio forma – žeminantis orumą elgesys.

Nukentėjusiojo subjektyvus suvokimas. Kaip išsiaiškinta, fizinis skausmas ir psichinė kančia itin žiauraus elgesio kontekste yra akcentuojami ir Lietuvos teismų praktikoje, todėl toliau būtina išsiaiškinti, ar galima aptikti ir kitus žeminančio orumą elgesio vertinamuosius kriterijus analizuojant itin žiaurų elgesį. Nukentėjusiojo subjektyvus suvokimas žeminančio orumo elgesio kontekste yra labai svarbus kriterijus, nes EŽTT atsižvelgia į nukentėjusiojo išgyvenimus ir patirtį netinkamo elgesio kontekste toliau vertindamas, ar asmens patirti išgyvenimai gali būti prilyginami žeminančiam elgesiui. Tai svarbu, nes skirtingi asmenys skirtingai reaguoja į tam tikrus veiksmus. Nors Lietuvos teismų praktika neišskiria nukentėjusiojo subjektyvaus suvokimo kaip savarankiško kriterijaus itin žiauraus elgesio kontekste, tačiau nagrinėtose bylose pastebimas dėmesys šiam kriterijui. Pavyzdžiui, akivaizdu, kad po itin žiauraus elgesio asmuo iš skausmo dejavo, o tai rodo, kad auka jautėsi menkavertiškai, patyrė baimę ir kitus jausmus prilyginamus žeminančiam elgesiui (žr. bylą 1A-217-499/2024). Kitoje byloje taip pat matyti teismo atkreiptinas dėmesys dėl nukentėjusiojo subjektyvaus suvokimo. Šioje byloje, teismas daro išvadą, kad kaltininko atlikti veiksmai neigiamai paveikė nukentėjusįjį, asmuo patyrė baimę, nevisavertiškumą dėl gyvenimo kokybės ir paveikė moralinį atsparumą, o konkrečiau: „(...) nukentėjusysis patyrė didelius dvasinius išgyvenimus ir sukrėtimą, ilgalaikį emocinį stresą, taip pat liekamojo pobūdžio reiškinius, iš esmės pasikeitė jo gyvenimo kokybė“ (LAT 2015 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-193-507/2015). Dar daugiau, byla, kurioje kaltininkas

veikdamas itin žiauriai sudavė smūgius į įvairias kūno vietas ir pažemindamas išrengė nukentėjusiąją nuogai, paėmęs pailgos formos daiktą kišo į jos lytinius organus. Šioje byloje nukentėjusioji teigė, kad: ji verkė, jai skaudėjo. Prašė liautis (...). Po įvykio tragiškai jautėsi, buvo išgyvenimai, pažeminimas, depresija” (žr. bylą 1-214-898/2016). Teismas atkreipdamas dėmesį į nukentėjusiosios parodymus ir išgyvenimus, kaip ji jautėsi per ir po kaltininko itin žiauraus elgesio, leidžia daryti išvadą, kad teismas kvalifikuodamas itin žiaurų elgesį atsižvelgia į aukos subjektyvųjį suvokimą. Taigi, nors nukentėjusiojo subjektyvaus suvokimo kriterijus nėra išskirtas nagrinėjant itin žiauraus elgesio apibrėžimą, tačiau Lietuvos teismų praktikoje jam skiriamas dėmesys. Dėl to kvalifikuojantis požymis „itin žiauriai“ turi sąsają su EŽTK elgesio forma – žeminantis orumą elgesys.

Pažeidžiama aplinka ir būklė. Išanalizavus, ar kitoks itin žiaurus elgesys Lietuvos teismuose pasižymi pažeidžiama aplinka ir būkle bus galima teigti, kad šis kvalifikuojamasis požymis turi sąsają su žeminančiu orumą elgesiu. Trumpai prisimenant Lietuvos nagrinėtas bylas, reikšminga byla, kai senyvo amžiaus moteris buvo įmesta į šulinį, o uždengus dangtį atimta bent menkiausia galimybė išsigelbėti (žr. bylą Nr. 2A-15-697/2021). Ši byla iliustruoja ne tik pažeidžiamą aplinką, kurioje atsidūrė auka (šulinys), bet ir būklę, turėjusią reikšmės mirčiai (senyvas moters amžius padaręs ją ypač pažeidžiamą). Kita byla, kurioje kaltinamasis pirmaisiais smūgiais apsvaigino nukentėjusįjį, o toliau taip atėmus galimybę priešintis, naudojo smurtą (trenkė keptuve, dūrė peiliu) (žr. Byla Nr. 1-823-632/2023). Ši byla iliustruoja pažeidžiamą asmens būklę, dėl kurios asmuo neturėjo galimybės pasipriešinti kaltininko veiksams, buvo visiškai bejėgis patiriamam itin žiauriam elgesiui taip stiprinant žeminančio orumą elgesio požymius. Taip pat jau minėta byla, kurioje auka buvo mušama, žeminama išrengiant ir kišant į lyties organus nenustatytos formos daiktus – ši byla atskleidžia pažeidžiamumą dėl aukos būklės, nes veikla padaryta prieš fiziškai silpnesnį asmenį (moterį). Taip pat jau minėta byla (žr. 1A-210-579/2024), kurioje auka mirė, nes vyras auką mušė, tampė už plaukų ir kojų grindiniu, žalojo pjaunančiu daiktu. Taigi, ir šioje kaip ir pastarojoje byloje, aukos pažeidžiama būklė pasireiškė negalėjimu pasipriešinti prieš stipresniąją lytį (vyriškąją jėgą). Taigi, Lietuvos teismų praktikoje itin žiauraus elgesio kontekste aptinkamos tiek pažeidžiamos aplinkos, tiek pažeidžiamos būklės apraiškos. Kaip jau pažymėta, šios apraiškos būdingos ir EŽTK draudžiamai elgesio formai – žeminančiam orumą elgesiui. Todėl galima teigti, kad itin žiauraus elgesio kvalifikuojantis požymis nužudymo ir sveikatos sutrikdymo kontekste turi sąsają su žeminančiu orumą elgesiu. Apibendrinant, išanalizavus kiekvieną kriterijų, galima daryti neabejotiną išvadą, kad Lietuvos BK nužudymo ir sveikatos

sutrikdymo apimtyje numatytas itin žiauraus elgesio kvalifikuojantis požymis turi sąsają su EŽTK numatyta elgesio forma – žeminantis orumą elgesys.

3.2 Lietuvos ir užsienio šalių baudžiamųjų kodeksų analizė: atsakomybė už kankinimą ir itin žiaurų elgesį

Lietuvos BK 129 straipsnis skirtas nužudymui, tačiau šios darbo dalies nagrinėjimo objektas yra šio straipsnio 2 dalies 6 punktas, įvardijantis nužudymą, padarytą: „kankindamas ar kitaip itin žiauriai“ (Lietuvos baudžiamasis kodeksas, 2000). Kaip minėta anksčiau, šis požymis yra kvalifikuojantis nužudymą požymis, todėl ir asmeniui, atlikusiam veiką tokiu būdu, būtų taikoma griežtesnė BA. Pirmoje šio straipsnio dalyje numatyta paprastoji sudėtis už kurią numatyta – laisvės atėmimas nuo 7 – 15 metų, tačiau, kai nužudymas atliekamas su kvalifikuojančiu požymiu (kankinimu ar kitokiu žiaurumu), atsakomybė yra griežtesnė: bausmė svyruoja nuo 8 – 20 metų, o bausmės rūšis papildomai numato ir laisvės atėmimą iki gyvos galvos. Taigi, darytina išvada, kad veika, atlikta „kankinant ar kitaip itin žiauriai“, vertinama kaip žymiai pavojingesnė. Atitinkamai, kadangi nagrinėjami ir sveikatos sutrikdymai, identiškas kvalifikuojantis požymis numatytas ir BK 135 (sunkus sveikatos sutrikdymas) bei 138 (nesunkus sveikatos sutrikdymas) straipsnių 2 dalies 6 punkte. BK 135 straipsnis, reglamentuojantis sunkų sveikatos sutrikdymą, paprastoje sudėtyje numato atsakomybę iki 10 metų, o bausmės rūšį – laisvės atėmimą. Antroje dalyje, kuri aktuali dėl nagrinėjamo kvalifikuojančio požymio, atsakomybė svyruoja nuo 2 – 12 metų, tačiau skirtingai nei nužudymo atveju, bausmės rūšis išlieka nepakitusi nuo paprastosios sudėties. BK 138 straipsnis už kankinančius ir kitokius žiaurius veiksmus numato laisvės atėmimą iki 5 metų, tuo tarpu paprastoji sudėtis už nesunkų sveikatos sutrikdymą numato laisvės apribojimą, areštą arba laisvės atėmimą iki 3 metų.

Apibendrinant, tiek nužudymo, tiek sveikatos sutrikdymo veikos, pasižyminčios kankinančiu ir kitokiu itin žiauriu kvalifikuojančiu požymiu, Lietuvos BK yra vertinamos griežčiau, nes laikomos pavojingesnės už paprastąją šių straipsnių sudėtį. Nagrinėjami kvalifikuojantys požymiai priskiriami: „labai sunkių nusikaltimų grupei“ (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras, 2009). Taigi, matyti, kad Lietuva kankinančius ir žiaurumu pasižyminčius nužudymo ir sveikatos sutrikdymo veiksmus vertina neigiamai.

Toliau šioje darbo dalyje bus atlikta užsienio šalių BK analizė, siekiant išnagrinėti, ar šios šalys, numatydamos nužudymo ir sveikatos sutrikdymo veikas, išskiria kankinantį ir

kitokį žiaurų elgesį. Remiantis šia analize, bus galima pateikti išvadas apie tai, ar Lietuva tinkamai reglamentuoja šiuos požymius, ar galima pasiūlyti pokyčius, atsižvelgiant į užsienio šalių reglamentavimą minėtų klausimų kontekste.

Ukraina. Ukrainos BK pasižymi labai panašiu teisiniu reguliavimu nužudymo atveju. Ukrainos BK 115 straipsnis numato atsakomybę už tyčinį nužudymą. Pirmoji šio straipsnio dalis apibrėžia paprastą nužudymą, o antroji – kvalifikuotą, kadangi pagal bausmės rūšį ir dydį antroji dalis numato griežtesnę BA. Antrojoje dalyje išskiriami 14 punktų, reglamentuojančių tyčines žmogžudystes, o viena iš jų, padarytą: „ypač žiauriai“ (Ukrainos baudžiamasis kodeksas, 2001). Už tokį nusikaltimą numatyta laisvės atėmimo bausmė nuo 10 – 15 metų arba laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Taigi, nužudymo, padaryto kankinant ar kitaip itin žiauriai, nustatymas yra beveik identiškas Lietuvos BK minėtai nuostatai. Skirtumas tas, kad Ukrainos BK formuluotė neišskiria kankinimo ir kitokio itin žiauraus elgesio – abu šie požymiai sujungti į vieną kategoriją kaip veika, pasižyminti ypatingu žiaurumu. Be nužudymo, Ukrainos BK 121 straipsnis reglamentuoja ir tyčinį sunkų sveikatos sužalojimą, kuris atitinka Lietuvos BK 135 straipsnyje numatomą sunkų sveikatos sutrikdymą. Minėtame Ukrainos straipsnyje, antrojoje dalyje, pažymima griežtesnė BA už tyčinius kūno sužalojimus, be kita ko, jeigu jie padaryti ir: „ypač kankinančiu būdu“ (Ukrainos baudžiamasis kodeksas, 2001). Tokios veikos padarymas baudžiamas laisvės atėmimu nuo 7 – 10 metų. Taigi, tiek nužudymo, tiek sunkaus sveikatos sutrikdymo atvejais Ukrainos BK išskiria kankinantį ar kitokį itin žiaurų padarymo būdą, vartodami formuluotę „ypač žiaurus, ypač kankinantis“. Už tokias veikas numatyta griežta BA, kuri beveik identiška Lietuvos BK nuostatoms.

Rusija. Rusijos BK specialiojoje dalyje 7 skyrius reglamentuoja nusikaltimus prieš asmenį. Jo 105 straipsnis numato atsakomybę už žmogžudystę. Analizuojant su tema susijusius straipsnius, pastebėta, kad Rusijos BK nuostatos taip pat savo struktūra yra labai panašios į Lietuvos BK. Pirmą straipsnio dalį apibrėžia paprastąją žmogžudystės sudėtį, o antroje dalyje pateikiami kvalifikuojantys požymiai, kurių yra 14, įskaitant ir nužudymą, padarytą: „ypač žiauriai“ (Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas, 1996), kadangi bausmės ir jų dydžiai yra didesni nei paprastojoje sudėtyje. Paprastosios žmogžudystės atveju baudžiama laisvės atėmimu nuo 6 – 15 metų, bausmė – laisvės atėmimas su laisvės apribojimu ar be jo iki 2 metų. Tuo tarpu už kvalifikuotą žmogžudystę, įskaitant ypatingą žiaurumą, skiriama bausmė nuo 8 – 20 metų laisvės atėmimo su laisvės apribojimu arba laisvės atėmimu iki gyvos galvos arba mirties bausme. Taigi, bausmės dydžio prasme Rusijos ir Lietuvos BK reglamentavimas šių klausimų lygmenyje yra labai panašus, nors bausmių rūšys skiriasi.

Kalbant apie terminologiją, Rusijos BK vartojama formuluotė „ypač žiauriai“, o Lietuvos BK – „itin žiauriai“. Nors lingvistiškai šie terminai skiriasi, semantinė prasme jie iš esmės reiškia tą patį – abiem atvejais norima pabrėžti negailestingumą atimant žmogaus gyvybę ypatingai žiauriu būdu. Panašus reglamentavimas pastebimas ir sunkaus sveikatos sutrikdymo kontekste. Rusijos BK 111 straipsnis numato atsakomybę už tyčinį, rimtą sveikatos sutrikdymą, o struktūra panaši į Lietuvos BK 135 straipsnį. Pirmoji dalis numato laisvės atėmimą iki 8 metų, o antroje dalyje, kurioje taip pat galima pastebėti kankinantį ar kitaip itin žiaurų elgesį, numatytas laisvės atėmimas iki 10 metų su atitinkamais apribojimais. Šiame straipsnyje kankinimo ir ypatingo žiaurumo aspektas suformuluotas taip: „prieš nepilnametį ar kitą asmenį, kuris yra akivaizdžiai bejėgis nusikaltėliui, taip pat ypač žiauriai elgiasi, tyčiojasi ar kankina auką“ (Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas, 1996). Taigi, ši nuostata numato BA asmeniui už kankinimą ir ypatingai žiaurų elgesį. Be to, Rusijos BK aiškiai įvardija „tyčiojimasi“, kuris Lietuvos teisėje laikomas itin žiauraus elgesio sudėtine dalimi. Nesunkaus sveikatos sutrikdymo reguliavimas Rusijos BK įtvirtintas 112 straipsnyje, kuris savo turiniu taip pat atitinka Lietuvos BK (šiuo atveju 138 str.). Atitinkamai ir šis straipsnis identyškai numato ir kankinantį ir ypatingai žiaurų elgesį už tyčinį vidutinio sunkumo kūno sužalojimą, o atsakomybė už tokio pobūdžio nusikaltimą numatyta laisvės atėmimu iki 5 metų su tam tikrais draudimais. Taigi, nors bausmių rūšys minėtų nusikaltimų kontekste kai kuriais atvejais skiriasi, tačiau pastebėta, kad bausmių dydžiai beveik identiški, o Rusijos BK kaip ir Lietuvos BK galima pastebėti nužudymo ir sveikatos sutrikdymų padarytų kankinant ar kitaip itin žiauriai apraiškų.

Vokietija. Vokietijos BK taip pat galima pastebėti kankinimo ar žiauraus elgesio apraiškų nužudymo veikoje. Kankinimas nužudant laikomas sunkinančia aplinkybę, nes Vokietijos BK 211 straipsnis reglamentuoja nužudymą esant konkrečiomis sunkinančiomis aplinkybėmis. Pirmoje straipsnio dalyje nustatyta, kad jeigu žudikas nužudė žmogų įvardytomis sąlygomis tai taikomas laisvės atėmimas iki gyvos galvos. Kadangi viena iš aplinkybių apima ir žiaurų elgesį, galima daryti išvadą, jog šiame kodekse egzistuoja tam tikrų nužudymo kankinant ar kitaip itin žiauriai apraiškų (Vokietijos baudžiamasis kodeksas, 1998). Žiaurumas gali būti suprantamas kaip veiksmų atlikimas negailestingu būdu (įskaitant ir kankinimą, ir kitokį itin žiaurų elgesį), šiuo atveju teismas vertina, koks elgesys laikomas žiauriu. Skirtingai nei Lietuva, Vokietija neišskiria kankinančio ar kitokio itin žiauraus požymio atskirai, turbūt siekiama išvengti sudėtingo skirstymo tarp šių sąvokų. Todėl pasirinktas bendras terminas – žiaurumas. Sveikatos sutrikdymo atvejais Vokietijos BK

nenumato atskiros BA už kankinantį ar kitokį žiaurų elgesį. Apibendrinant, Vokietijoje matoma apraiškų kai BA taikoma už žiaurumą nužudant, o bausmė rūšis kaip ir Lietuvoje – laisvės atėmimas iki gyvos galvos.

Meksika. Meksikos BK, 3 skyriuje, įvardijant bendrąsias sužalojimų (sveikatos sutrikdymų) ir žmogžudysčių (nužudymų) taisykles, numatoma BA už šias veikas, jei jos buvo padarytos kankinant ar kitaip itin žiauriai. O tiksliau, 315 straipsnis nurodo: „sužalojimai ir žmogžudystės yra kvalifikuoti, kai jie padaromi iš anksto apgalvotai, piktavališkai (...). Preziumuojama, kad buvo iš anksto suplanuota, kai sužalojimai ar žmogžudystė įvyko dėl (...) kankinimų, niekingais motyvais ar ypatingu žiaurumu“ (Meksikos Federalinis baudžiamasis kodeksas, 1931). Taigi, Meksikoje (vienintelėje šalyje), kaip ir Lietuvoje, nužudymo ir sveikatos sutrikdymo veikos išskiria tiek kankinantį, tiek ypatingą žiaurumą, vartojant abu šiuos terminus. To paties skyriaus 320 straipsnyje nustatyta, kad už kvalifikuotą žmogžudystę skiriama laisvės atėmimo bausmė nuo 30 – 60 metų. Tai leidžia daryti išvadą, kad tiek Lietuvoje, tiek Meksikoje už tokią veiką numatyta griežta atsakomybė, nes laisvės atėmimo terminai yra labai dideli ir gali net siekti laisvės atėmimą iki gyvos galvos. Taigi, Meksikos BK yra numatyta BA už nužudymo ir sveikatos sutrikdymo veikas padarytas kankinant ir ypatingai žiauriai, tačiau šioje srityje Meksikos teisinis reguliavimas skiriasi nuo Lietuvos. Meksikoje nužudymas ir kūno sužalojimai (sveikatos sutrikdymas), kurie padaryti kankinant ar kitaip itin žiauriai, išskiriami į atskirą straipsnį. Tuo tarpu Lietuvoje šios NV laikomos kvalifikuojančiu požymiu ir įtrauktos į tą patį straipsnį, tik išskiriant kitoje dalyje.

Atkreiptinas dėmesys, kad ne visose analizuotose valstybėse BK numato kankinimą ir kitokį itin žiaurų elgesį kaip kvalifikuojantį požymį. Panašus reglamentavimas į Lietuvos pastebėtas Ukrainos ir Rusijos BK. Vis dėlto tai nereiškia, kad Lietuva turėtų keisti savo teisinį reglamentavimą. Kaip teigia Drakšas ir Valutytė: „jeigu baudžiamajame įstatyme (kiek tai susiję su baudžiamosios atsakomybės už kankinimą reglamentavimu) nėra spragų, leidžiančių kaltininkui, padariusiam veiksmus, kvalifikuojamus kaip kankinimas, išvengti baudžiamosios atsakomybės, atskiras straipsnis, detalizuojantis šios veikos baudžiamumą, būtų perteklinis ir nereikalingas“ (Drakšas ir Valutytė, 2010, p. 52). Taigi, jeigu asmenims nužudžiusiems ar sutrikdžiusiems sveikatą kankinant ar kitaip itin žiauriai, nėra teisinių spragų kilti BA, tuomet Lietuvai atskiro straipsnio, skiriančio šiuos veiksmus nuo bendrojo reglamentavimo nereikia. Tačiau pastebėta, kad užsienio valstybės nėra linkusios skaidyti požymių „kankinimas“ ir „itin žiaurus elgesys“, o apjungia juos į vieną terminą (paprastai įvardijant ypač žiauriai), taip išvengiant neaiškumų ir diskusijų, ar tai vienas, ar du atskiri požymiai. Todėl siūlymas

Lietuvoje keisti formuluotę „kankindamas ar kitaip itin žiauriai“ į padarytą „ypatingai žiauriai“, kuri apimtų abu požymius ir atvejus.

Taigi atlikta analizė leidžia padaryti išvadą, kad visų nagrinėtų užsienio valstybių BK egzistuoja vienokios ar kitokios nuostatos dėl nužudymo ar sveikatos sutrikdymo, padaryto kankinant ar itin žiauriai. Kai kuriuose valstybėse šie požymiai atsispindi tiek nužudymo, tiek sunkaus sveikatos sutrikdymo straipsniuose, kitose – tik nužudymo kontekste. Daugelyje analizuotų BK nėra straipsnio, atitinkančio nesunkų sveikatos sutrikdymą, o jeigu toks straipsnis yra, kankinimo ar žiauraus elgesio būdai nenumatyti.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika, išskirti šie pagrindiniai kankinimo vertinamieji kriterijai: tyčia, sukkelto skausmo intensyvumas, tikslas, statusas.
2. Remiantis Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika išskirti šie pagrindiniai žeminančio orumą elgesio vertinamieji kriterijai: fizinis ir (ar) psichinis skausmas, nukentėjusiojo subjektyvus suvokimas, pažeidžiama aplinka ir žmogaus būklė.
3. Kvalifikuojantys požymiai „kankindamas“ ir „kitaip itin žiauriai“ yra atskiri elementai, nes Lietuvos teismų praktikoje šie požymiai paprastai skiriami. Nusikalstama veika dažniausiai kvalifikuojama pagal vieną iš jų, t.y., jei skausmingi veiksmai neprilyginami kankinimui, bet dėl sunkumo laipsnio veika negali būti vertinama kaip paprastoji sudėtis, veiksmai prilyginami itin žiauriam elgesiui.
4. Lietuvos BK nužudymo ir sveikatos sutrikdymo kontekste tiek kvalifikuojantis požymis „kankindamas“ turi sąsają su EŽTK draudžiama elgesio forma „kankinimas“, tiek „kitoks itin žiaurus elgesys“ turi sąsają su EŽTK numatytu „žeminančiu orumą elgesiu“.
5. Nagrinėtų užsienio valstybių BK egzistuoja vienokios ar kitokios nuostatos dėl nužudymo ar sveikatos sutrikdymo, padaryto kankinant ar itin žiauriai. Lietuvos BK šie požymiai numatyti tiek nužudymo, tiek sveikatos sutrikdymų kontekste, tuo tarpu kai kuriose kitose valstybėse – tik nužudymo atveju. Palyginus su užsienio valstybių BK, Lietuvos BK „kankinimo ar kitokio itin žiauraus“ elgesio požymius nurodo tiksliau – vartojant du terminus. Priešingai, daugelyje kitų valstybių šie požymiai apjungiami vienu terminu – „ypatingas žiaurumas“. Ukrainos ir Rusijos BK šie požymiai, kaip ir Lietuvoje, įtvirtinti kaip kvalifikuojamieji, skirtingai nuo Vokietijos ir Meksikos, kurie numatyti paprastosiuose sudėtyse. Baudžiamoji atsakomybė už tokio pobūdžio veikas visose užsienio valstybėse savo bausmių rūšimis ir dydžiais yra beveik identiškos arba visiškai identiškos Lietuvos reguliavimui.
6. Įstatymų leidėjui norint pabrėžti požymius „kankindamas ar kitaip itin žiauriai“ kaip tapačius, siūlymas keisti šios formuluotės tekstą pakeičiant jungtuką „ar“ į jungtukus „ir“, „bei“, kurie nekels abejonių dėl to, kad šie požymiai turėtų būti traktuojami kaip vienas ir tas pats. Darbo autorės išvada, kad paprastai šie požymiai atskiriami ir kvalifikuojant veiką nustatomas arba vienas, arba kitas. Net tais atvejais, kai abu požymiai taikomi kartu, bylos faktinės aplinkybės leidžia išskirti, kurie veiksmai buvo atlikti kankinant, o kurie – itin žiauriai.

7. Analizuotų užsienio valstybių baudžiamuosiuose kodeksuose terminai „kankinimas“ ir „itin žiaurus elgesys“ nėra skaidomi, o sujungiami į vieną sąvoką (paprastai įvardijama kaip „ypač žiauriai“). Tokiu būdu išvengiama neaiškumų ir diskusijų, ar tai vienas, ar du atskiri požymiai. Todėl siūlymas Lietuvoje keisti formuluotę „kankindamas ar kitaip itin žiauriai“ į „ypatingai žiauriai“, kuri apimtų abu požymius bei užtikrintų aiškesnį ir nuoseklesnį teisinį reglamentavimą.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos teisės aktai;

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33–1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89–2741.

Tarptautinės sutartys ir dokumentai;

1. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija (1948). Valstybės žinios, 2006, Nr. 68–2497
2. Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą. Valstybės žinios, 2006, Nr. 80–3141.
3. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (1966). Valstybės žinios, 2002, Nr. 77–3288
4. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencija dėl civilių apsaugos karo metu (1949). Valstybės žinios, 2000, Nr. 63-1908
5. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija iš dalies pakeista protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7 (1950). Valstybės žinios, 2000, Nr. Nr. 96–3016
6. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr. 40–987
7. Vaiko teisių Konvencija, Valstybės žinios, 1995, Nr. 60–1501

Užsienio šalių teisės aktai;

8. Rusijos Federacijos baudžiamasis kodeksas: Federalinis įstatymas nuo 1996. Nr. 63–FZ (su vėlesniais pakeitimais) prieiga internete: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/
9. Vokietijos baudžiamasis kodeksas (Strafgesetzbuch – StGB) Federalinis įstatymo leidinys nuo 1998 (su vėlesniais pakeitimais) prieiga internete: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stgb/englisch_stgb.html
10. Meksikos baudžiamasis kodeksas: Federalinis įstatymas nuo 1931 (su vėlesniais pakeitimais) prieiga internete: [chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgklclefindmkaj/https://faolex.fao.org/docs/pdf/mex209976.pdf](https://faolex.fao.org/docs/pdf/mex209976.pdf)

11. Ukrainos baudžiamasis kodeksas, 2001 (su vėlesniais pakeitimais) prieiga internete:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Europos Sąjungos teisės aktai;

12. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija OL C 326, 2016.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika;

1. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. sausio 18 d. sprendimas byloje Airija prieš Jungtinę Karalystę (pareiškimo Nr. 5310/71)
2. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1978 m. balandžio 25 d. sprendimas byloje Tyrer prieš Jungtinę Karalystę (prašymo Nr. 5856/72)
3. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1982 m. vasario 25 d. sprendimas byloje Campbell ir Cosans prieš Jungtinę Karalystę. (prašymo Nr. 7511/76; 7743/76)
4. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1989 m. liepos 7d. sprendimas byloje Soering prieš Jungtinę Karalystę (prašymo Nr. 14038/88)
5. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1993 m. kovo 25 d. sprendimas byloje Costello-Roberts prieš Jungtinę Karalystę. (prašymo Nr. 13134/87)
6. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. kovo 23 nuosprendis byloje Muti prieš Italiją (prašymo Nr. 14146/88)
7. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1994 m. sausio 28 d. sprendimas byloje Hurtado prieš Šveicariją (prašymo Nr. 37/1993/432/511)
8. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1995 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje Ribitsch prieš Austriją (prašymo Nr. 18896/91)
9. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1996 m. gruodžio 18 d. sprendimas byloje Aksoy prieš Turkiją (prašymo Nr. 21987/93)
10. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 m. rugsėjo 25 d. sprendimas byloje Aydın prieš Turkiją. (57/1996/676/866)
11. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1998 m. spalio 28 d. sprendimas byloje Assenov ir kt. prieš Bulgariją (prašymo Nr. 24760/94)
12. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1999 m. liepos 28 d. sprendimas byloje Selmouni prieš Prancūziją (prašymo Nr. 25803/94)
13. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. birželio 27d. sprendimas byloje İlhan prieš Turkiją (prašymo Nr. 22277/93)

14. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. balandžio 3 d. sprendimas byloje Keenan prieš Jungtinę Karalystę (prašymo Nr. 27229/95)
15. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. balandžio 19 d. sprendimas byloje Peers prieš Graikiją (prašymo Nr. 28524/95)
16. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. liepos 10 d. sprendimas byloje Price prieš Jungtinę Karalystę (prašymo Nr. 33394/96)
17. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2001 m. liepos 24 d. sprendimas byloje Valašinas prieš Lietuvą. (prašymo Nr. 44558/98)
18. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. balandžio 29 d. sprendime byloje Pretty prieš Jungtinę Karalystę (prašymo Nr. 2346/02)
19. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2002 m. lapkričio 14 d. sprendimas byloje Mouisel prieš Prancūziją (prašymo Nr. 67263/01)
20. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2004 m. balandžio 1 d. sprendimas byloje Rivas prieš Prancūziją (prašymo Nr. 59584/00)
21. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. liepos 4 d. sprendimas byloje Ramirez prieš Prancūziją (prašymo Nr. 59450/00)
22. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. liepos 11 d. sprendimas byloje Jalloh prieš Vokietiją (prašymo Nr. 54810/00)
23. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2006 m. sausio 26 d. sprendimas byloje Mickejev prieš Rusiją (prašymo Nr. 77617/01)
24. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 m. birželio 18 d. sprendimas byloje Budina prieš Rusiją). Paraiška Nr. 45603/05
25. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2011 m. spalio 20 d. sprendimas byloje Mandić ir Jović prieš Slovėniją ir Štrucl ir kiti prieš Slovėniją (pareiškimų Nr. 5774/10 ir Nr. 5985/10; Nr. 5903/10, Nr. 6003/10, Nr. 6544/10)
26. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. sausio 17 d. sprendimas byloje Zontul prieš Graikiją). (Prašymas Nr. 12294/07)
27. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2012 m. gruodžio 13 d. sprendimas byloje El - Masri prieš Šiaurės Makedonijos Respubliką (prašymo Nr. 39630/09)
28. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. rugsėjo 30 d. sprendimas byloje Anzhelo Georgiev ir kiti prieš Bulgariją (pareiškimo Nr. 51284/09)
29. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. liepos 17 d. sprendimas byloje Svinarenko ir Slyadnev prieš Rusiją (prašymo Nr. 32541/08 ir 43441/08)

30. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2014 m. liepos 17 d. didžiosios kolegijos sprendimas byloje Svinarenko ir Slyadnev prieš Rusiją (pareiškimo Nr. 32541/08 ir 43441/08)
31. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2015 m. lapkričio 17 d. sprendimas byloje Bamouhammad prieš Belgiją (pareiškimo Nr. 47687/13)
32. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. kovo 23 d. sprendimas byloje Blokhin prieš Rusiją. (Prašymo Nr. 47152/06)
33. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2016 m. gegužės 10 d. sprendimas byloje Topekhin prieš Rusiją (pareiškimo Nr. 78774/13)
34. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2018 m. kovo 13 d. sprendimas byloje Ebedin Abi prieš Turkiją (pareiškimo Nr. 10839/09)
35. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2018 m. balandžio 17 d. sprendimas byloje Karachentsev prieš Rusiją (pareiškimo Nr. 23229/11)
36. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2023 m. gegužės 2 d. sprendimas byloje S.P. ir kiti prieš Rusiją (pareiškimų Nr. 36463/11)

Lietuvos teismų praktika;

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. gegužės 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-253/2011
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. kovo 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-193-507/2015
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. rugpjūčio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-207-890/2015
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. rugpjūčio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-207-890/2015
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1-214-898/2016
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2016 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-235-222/2016
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. sausio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-55-699/2017
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. lapkričio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-316-1073/2018

9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gruodžio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-271-976
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2021 m. gruodžio 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2A-15-697/2021
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2022 m. gruodžio 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-266-648/2022
12. Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. liepos 18d. nutartis baudžiamojoje byloje 1A-217-499/2024
13. Lietuvos apeliacinio teismo 2024 m. liepos 10d. nutartis baudžiamojoje byloje 1A-210-579/2024
14. Kauno apygardos teismo 2018 m. sausio 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje 1A-20-245/2018
15. Vilniaus apygardos Teismo 2016 m. balandžio 18 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-124-211/2016
16. Vilniaus apygardos teismo 2013 m. kovo 14 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-29-209/2013
17. Klaipėdos apygardos teismo 2010 m. spalio 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-139-174/2010
18. Šiaulių apylinkės teismo Šiaulių rūmų 2023 m. birželio 16 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1-823-632/2023

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato nutarimai;

19. 1999 m. gruodžio 23 d. LAT senato nutarimas Nr. 23 „Dėl teismų praktikos taikant bendruosius bausmių skyrimo pradmenis“.
20. 1999 m. birželio 18 d. LAT teisėjų senato nutarimas Nr. 18 „Dėl teismų praktikos nužudymų bylose“.
21. 2004 m. birželio 18 d. LAT senato nutarimas Nr. 46 „Dėl teismų praktikos nusikaltimų žmogaus gyvybei bylose“.

Specialioji literatūra;

1. Aliukonienė R. Kankinimas ar kitoks ypatingas žiaurumas kaip požymis, kvalifikuojantis sunkų sveikatos sutrikdymą // Teisė. 2005, t. 54.

2. Dabarties iššūkiai teismams, užtikrinant žmogaus teises : [mokslinių straipsnių rinkinys] / Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, Vilniaus universitetas, Mykolo Romerio universitetas. Vilnius : Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2018. ISBN 9789955947356.p. 327-351. Prieiga per internetą:chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/<https://www.lvat.lt/doclib/cmpt0na8p1cvh1kdg5gdhdgj4fsb3za2>
3. Drakšas, R. and Valutytė, R. (2009) “Kankinimo samprata tarptautinėje teisėje”, Teisė, 71, pp. 7- 24.
4. Drakšas, R. and Valutytė, R. (2010) “Baudžiamosios atsakomybės už kankinimą nustatymo ir įgyvendinimo problemos Lietuvoje”, Teisė, 74, pp. 46–56.
5. Goda, G. (2011). Absoliučiai draudžiami veiksmai baudžiamajame procese. Teisė, 80, 19–33.
6. Goda, G. (2021) “Pozityvios procesinės valstybės pareigos pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 2 ir 3 straipsnius: Lietuvos patirtis“, Teisė, 118, pp. 18-31
7. Jurka, R. and Jurkienė, E. (2021) “Kankinimai: Universalios baudžiamosios jurisdikcijos taikymo perspektyva”. Mokslo darbai, Nr.1, p. 44-55.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras, specialioji dalis. Vilnius: Registrų centras, 2009.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas „Oficialioji konstitucinė doktrina. Svarbiausios nuostatos (1993-2020)“, Vilnius, 2017
10. Šaltė, I. (2023). Neteisėtai esančių užsieniečių grąžinimo teisinio reguliavimo problemos: non-refoulement principas ir užsieniečių apgręžimas. Mykolo Romerio universitetas. Prieiga per eLABa – nacionalinė Lietuvos akademinė elektroninė biblioteka, Vilnius.
11. Sakalauskas, Gintautas, Jarutienė, Liubovė, Kalpokas, Vaidas, & Vaičiūnienė, Rūta. (2019). Kalinimo sąlygos ir kalinių socialinės integracijos prielaidos. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, Žara.
12. Simonas Nikartas „Teisė nebūti kankinamam ir nepatirti žiauraus , nežmoniško ar žeminančio elgesio ar nebūti taip baudžiamam: probleminiai kalinimo sąlygų užtikrinimo aspektai“. Mokslo studija. Vilnius 2013
13. Veršekys, P. (2013). Vertinamieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai. Vilniaus universitetas.

14. Žilinskas J. Nusikaltimui žmoniškumui ir genocidas tarptautinėje teisėje bei Lietuvos Respublikos teisėje. Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2003.

Kita;

15. Lietuvių kalbos žodynas prieiga internetu:
<http://www.lkz.lt/?zodis=sutartis&id=24259130000>

SANTRAUKA

Baudžiamoji atsakomybė už kankinimą ir kitokį orumą žeminantį elgesį

Justė Piešinaitė

Kankinimas ir orumą žeminantis elgesys – draudžiamos elgesio formos, numatytos EŽTK. Kankinimą nuo žeminančio elgesio skiria ne tik intensyvesnės kančios, bet ir pagrindiniai vertinamieji kriterijai: tyčia, skausmo intensyvumas, tikslas, statusas. Žeminančio elgesio kriterijai – fizinis ir (ar) psichinis skausmas, aukos subjektyvus suvokimas, pažeidžiama aplinka ir (ar) būklė. Lietuvos BK nužudymo ir sveikatos sutrikdymo kontekste numato kvalifikuojantį požymį „kankindamas ar kitaip itin žiauriai“. Lietuvos praktikoje šie požymiai dažniausiai atskiriami, nustatant tik vieną iš jų. Jei jie kvalifikuojami kartu, vis tiek pastebimas šių terminų išskyrimas, todėl tai - alternatyvūs požymiai. Tačiau jų nereikėtų supriešinti, nes „kitaip itin žiauriai“ suteikia teismams platesnes galimybes tam tikrus veiksmus pripažinti itin skausmingais, jei jie neprilyginami kankinimui, bet dėl sunkumo negali būti vertinami kaip paprasta nusikaltimo sudėtis. Jei įstatymų leidėjas siekia pabrėžti šiuos požymius tapačiais, siūloma BK formuluotėje jungtuką „ar“ pakeisti į jungtukus „ir“, „bei“, taip išvengiant interpretavimo neaiškumų. Analizė rodo, kad Lietuvos BK kvalifikuojantis požymis „kankindamas“ turi sąsają EŽTK apibrėžimui „kankinimas“, o „kitoks itin žiaurus elgesys“ – „žeminančiam orumą elgesiui“. Užsienio valstybių BK įvairiai reglamentuoja nužudymą ar sveikatos sutrikdymą, padarytą kankinant ar itin žiauriai. Kai kur šie požymiai atspindi ir nužudymo ir sveikatos sutrikdymo veikose, kitur – tik nužudymo. Ne visos šalys (Vokietija, Meksika) šiuo požymius išskiria kaip kvalifikuojančius, o Ukrainos ir Rusijos reglamentavimas beveik identiškas Lietuvai. Visose užsienio valstybėse „kankinimas“ ir „itin žiaurus elgesys“ apjungiami į vieną terminą („ypatingai žiauriai“), siekiant išvengti teisinio neaiškumo ar tai tapatūs ar atskiri požymiai. Lietuvoje taip pat siūlymas taikyti tokią praktiką.

SUMMARY

Criminal liability for torture and other degrading treatment

Justė Piešinaitė

Torture and degrading treatment are prohibited forms of treatment provided for in the ECHR. Torture is distinguished from degrading treatment not only by more intense suffering, but also by the main evaluative criteria: intentionality, intensity of pain, purpose, status. The criteria of degrading behavior are physical and/or mental pain, the victim's subjective perception, the environment and/or condition are violated. In the context of the murder and impairment of health, the Lithuania BK provides for a qualifying characteristic "by torture or other extreme cruelty". In Lithuania practice, these signs are most often distinguished, identifying only one of them. If they are qualified together, then the exclusion of these terms is still observed, so these are alternative signs. However, they should not be pitted against each other, because "otherwise extremely cruelly" gives the court wider opportunities to recognize certain acts as extremely painful if they are not comparable to torture, but cannot, by reason of their gravity, be regarded as a simple composition of the crime. If the legislature seeks to emphasize these attributes as identical, it is proposed to change the conjunction "or" to "and" in the wording of the CC, thus avoiding ambiguity in the interpretation. The analysis shows that the qualifying characteristic of the Lithuanian CC by "torture" has a connection with the ECHR definition of "torture", and "other extremely cruel treatment" – "degrading treatment". The BK of foreign states variously regulates murder or bodily harm committed by torture or extreme cruelty. In some places, these signs are also reflected in the acts of murder and bodily harm, in others only for murder. Not all countries (Germany, Mexico) distinguish this attribute as qualifying, and the regulation of Ukraine and Russia is almost identical to Lithuania. In all states, "torture" and "extremely cruel treatment" are combined into a single term ("extreme cruelty") in order to avoid legal uncertainty as to whether they are identical or separate attributes. In Lithuania, there is also a proposal to apply such a practice.